

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**

Г. М. Тимченко, А. М. Тимченко

**ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ
ДИСЦИПЛІН**

Харків, 2013

УДК 613:378.1477.091.33 (075.8)

ББК 51.204.0я73

T41

Рецензенти:

зав. кафедрою здоров'я людини та корекційної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, доктор пед. наук, професор *Ю. Д. Бойчук*
доцент кафедри здоров'я людини Кіровоградського інституту розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», кандидат мед. наук *О. М. Шевчук*

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради філософського факультету
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
(протокол №6 от 20 грудня 2012 р.)*

T41

Тимченко Г. М., Тимченко А. М. Загальні питання методики викладання валеологічних дисциплін: методичний посібник / Г. М. Тимченко, Тимченко А. М. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 64 с.

Посібник відповідає сучасним вимогам підготовки майбутнього вчителя-валеолога та змісту нормативних програм щодо підготовки бакалаврів зі спеціальності «Здоров'я людини». В посібнику розкриваються теоретичні основи методики викладання валеологічних дисциплін на прикладі курсу «Основи здоров'я», дається характеристика основних завдань, форм, методів і засобів навчання. Під час вивчення всіх тем, перелічених в посібнику, студенти опановують необхідні професійні вміння та навички викладання валеологічних дисциплін.

Розраховано для студентів спеціальності «Здоров'я людини» та «Валеологія», природничих та педагогічних факультетів, а також для учителів-початківців загальноосвітніх навчальних закладів, які викладають «Основи здоров'я».

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013

©Тимченко Г. М., Тимченко А. М., 2013

ПЕРЕДМОВА

Посібник з методики викладання валеологічних дисциплін має вирішувати завдання загальнотеоретичної та професійної підготовки на основі знань з валеології, біології та психолого-педагогічних наук. Професійні вміння і навички формуються відповідно до змісту чинної програми. Тому особлива увага приділяється вивченню і аналізу шкільної програми, підручників та методичних посібників. Вчителі повинні вільно орієнтуватися в них, добре знати зміст програми з основ здоров'я, а також володіти методами, формами і засобами, які застосовуються в ході реалізації програми.

Кожна тема передбачає вирішення різноманітних дидактичних завдань: розробка основних видів і типів уроків, а також таких форм занять, як практичні роботи, семінари, уроки-лекції, екскурсії, конференції, підбір засобів наочності до кожного з виду уроку та ін.

На заняттях в аудиторіях під час виконання самостійної роботи та робіт у позааудиторний час приділяється увага методичному аналізу не лише програми, підручників, навчальних посібників, а також розв'язанню різноманітних завдань. На основі проведеної студентами роботи в аудиторії і виконання домашніх завдань організовуються співбесіди, дискусії, круглі столи тощо. При цьому важливо приділити увагу поточному контролю знань.

У зв'язку з малим обсягом посібника автори не претендують на повне і вичерпне розкриття всіх проблем професійної підготовки вчителя. Основне завдання посібника — допомогти студентам оволодіти знаннями та вміннями методики викладання основ здоров'я в школі.

Тема 1. Навчально-виховне значення шкільного курсу «Основи здоров'я»

Шкільна програма «Основи здоров'я», її структура та аналіз. Шкільний курс «Основи здоров'я» вивчається в 5–9 класах середньої загальноосвітньої школи. Навчання здійснюється на основі планомірного і послідовного розвитку основних валеологічних понять, засвоєння провідних ідей, теорій, наукових фактів, які складають основу практичної підготовки школярів, формування їхнього наукового світогляду.

Провідні ідеї шкільного курсу з основ здоров'я: формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, життєвими навичками безпечної для життя і здоров'я поведінки.

Завдання предмета:

- формування в учнів мотивації до дбайливого ставлення до життя і здоров'я;
- формування у школярів стійких переконань щодо пріоритету здоров'я як основної умови реалізації фізичного, психічного, соціального та духовного потенціалу людини з урахуванням її індивідуальних особливостей;
- виховання у підлітків бережливого, дбайливого та усвідомленого ставлення до власного здоров'я як однієї з найвищих людських цінностей, потреби самопізнання та всебічного самовдосконалення;
- ознайомлення учнів з основними принципами та закономірностями життєдіяльності людини в природному та соціальному середовищах, спрямованої на збереження життя і зміцнення здоров'я;
- формування в учнів сталої мотиваційної установки на здоровий спосіб життя як провідної умови збереження і зміцнення здоров'я;
- ознайомлення учнів з основними принципами, шляхами й методами збереження життя і зміцнення усіх складових здоров'я;
- навчання учнів методам самозахисту в умовах загрози для життя;
- навчання учнів методам самооцінки і контролю стану і рівня здоров'я протягом усіх років навчання;
- розвиток життєвих навичок учнів, спрямованих на заохочення вести здоровий спосіб життя.

Навчальна програма побудована на основі інтегрованого поєднання елементів знань щодо збереження і захисту життя та зміцнення здоров'я людини:

Зміст тем розгорнуто відповідно до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. До кожного розділу програми визначені обов'язкові результати навчання, спрямовані на досягнення учнями здоров'язбережувальної, соціальної, загальнокультурної та інших компетентностей.

Конкретним результатом навчання має бути розвиток життєвих (психосоціальних) навичок учнів, зокрема, уміння прийняття рішень, розв'язання проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, а також розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина.

Зміст програми структурована за чотирма розділами, що представлені в програмах для кожного класу:

1. Життя і здоров'я людини.
2. Фізична складова здоров'я.
3. Соціальна складова здоров'я.
4. Психічна і духовна складові здоров'я.

Розділ «Життя і здоров'я людини» надає можливість акцентувати увагу учнів на шляхах і засобах збереження та поліпшення здоров'я, сприяти усвідомленню їхнього призначення і місця у світі, усвідомити зміст понять «здоров'я», «здоровий спосіб життя» та їх складових тощо.

Розділ «Фізична складова здоров'я» присвячений розкриттю закономірностей та механізмів фізичної компоненти здоров'я, дає можливість учням оволодіти навичками здорового способу життя, догляду за тілом, попередження найпоширеніших соматичних та інфекційних захворювань, травматизму, нещасних випадків, запобігання захворюванням, що передаються статевим шляхом; СНІД; формує в учнів позитивні мотивації до здорового способу життя, навчає ефективним принципам організації навчального процесу і активного відпочинку.

«Соціальна складова здоров'я» спрямована на ознайомлення учнів із соціальними аспектами здоров'я, засадами соціальної адаптації, на підготовку їх до дорослого життя та професійного самовизначення.

Розділ «Психічна і духовна складові здоров'я» передбачає оволодіння учнями навичками та вміннями позитивного спілкування, запобігання конфліктам та зменшення шкідливого для здоров'я впливу надмірних стресогенних чинників, ознайомлення з принципами психічного розвитку людини, її пізнавальними та психоемоційними особливостями; акцентує увагу на моральному здоров'ї як одній із важливих характеристик людини і суспільства; розкриває вплив духовного життя людини на здоров'я.

Програма інтегрованого предмета «Основи здоров'я» має прикладний характер, тому її реалізація можлива на основі таких компонентів:

— *мотиваційний* (поєднує в собі знання основ збереження життя і здоров'я з ціннісними орієнтаціями на задоволення соціально значимих і особистісно-орієнтованих потреб);

— *операційний* (поєднує в собі засоби, методи і форми організації діяльності, способи планування і регулювання її перетворювальними процесами);

— *інформаційний* (поєднує в собі знання про фізичну, соціальну, психічну, духовну складові здоров'я, основні умови і способи його збереження і зміцнення, основні засади здорового способу життя та безпеки життєдіяльності).

Особистісна орієнтованість при вивченні предмета здійснюється через зміст навчального матеріалу та особистісну спрямованість навчального процесу. Запорукою формування здорової особистості учня є взаєморозуміння, взаємоповага, толерантність, творче співробітництво всіх учасників навчального процесу. Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять з використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів: обговорення, мозковий штурм, розробка концептуальних карт, рольові ігри,

дискусії, творчі проекти, навчальні контракти, інтерв'ю, розгляд і аналіз окремого випадку, екскурсії, робота в групі, розв'язання проблеми тощо.

Особливу увагу необхідно приділити позитивній мотивації учнів не лише на вибір здорового способу життя, а й активну, щоденну й поступальну їх дію за правилами і вимогами збереження життя й зміцнення здоров'я.

В ході реалізації програми Інтегрованого предмета «Основи здоров'я» зміст кожного компонента відпрацьовується за логікою поетапного формування особистості відповідно до вікових особливостей всіх складових здоров'я школярів.

Успішна реалізація програми інтегрованого предмета «Основи здоров'я» можлива лише на засадах активної співпраці, партнерства всіх учасників навчально-виховного процесу (учнів; педагогів, сім'ї та громади), що передбачає й уможлиблює:

1. особистісно-орієнтоване навчання;
2. збагачення змісту інтегрованого предмета емоційним, особистісно значимим матеріалом;
3. використання інтерактивних методів навчання;
4. стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів учнів, послідовну диференціацію та індивідуалізацію вивчення: цього предмета;
5. роботу учнів із різними джерелами інформації, різними видами і типами ресурсних матеріалів;
6. відпрацювання практичних дій при вивченні кожної теми;
7. створення умов для активного діалогу між учасниками партнерами навчально-виховного процесу (учнів, учителів, членів сім'ї, громади) та вільного вибору учнями навчальних завдань і способів поведінки;
8. залучення учнів до самооцінки різних видів своєї діяльності, у тому числі й розвитку життєвих навичок;
9. багатоваріантність форм різних видів діяльності учнів;
10. залучення до активної співпраці сім'ї та громади.

Нижче наводимо *структуру шкільного курсу «Основи здоров'я» (с. 7).*

Структура шкільного курсу «Основи здоров'я»

Назва розділу	Кількість годин	Зміст навчального матеріалу
5-й клас (35 год., із них 3 год. резервні)		
Вступ. Значення здоров'я в житті людини	1	Цінність і неповторність життя людини, здоров'я — необхідна умова розвитку людини. Здоровий спосіб життя
Життя і здоров'я людини	2	Основні складові здоров'я: фізична, соціальна, психічна, духовна. Їх зв'язок і взаємовплив. Безпека і небезпека для життя. Практична робота: Відпрацювання повідомлення про небезпечні ситуації (пожежа, витік газу, напад)
Фізична складова здоров'я	7	Розвиток підлітків. Фізичний розвиток людини. Рухова активність та її вплив на розвиток підлітків. Життєвий ритм Розпорядок дня підлітків. Сон і здоров'я. Втома і перевтома. Попередження перевтоми. Активний відпочинок Види активного відпочинку. Вправи і процедури для збереження і зміцнення здоров'я. Вплив постви на здоров'я. Особливості формування постви у підлітків Загартовування. Загартовування, його значення. Комплексне загартовування сонцем, повітрям і водою. Правила загартовування. Практична робота: Виконання вправ для профілактики порушень постви.
Соціальна складова здоров'я	16	Право на здоров'я. Права і обов'язки щодо збереження і зміцнення здоров'я учнів. Особиста відповідальність за здоров'я. Сім'я і здоров'я. Обов'язки членів родини щодо збереження і зміцнення здоров'я. Основні функції сім'ї і громади щодо збереження здоров'я. Вплив способу життя родини на здоров'я підлітків Допомога людям з обмеженими можливостями. Практична робота: Моделювання ситуації допомоги людині з обмеженими можливостями. Профілактика ВІЛ-інфікування. Шляхи зараження ВІЛ. Право підлітків на убезпечення щодо ВІЛ /СНІД. Як уберегтися від ВІЛ-інфікування Практична робота. Моделювання ситуації, у якій необхідно сказати «Ні!». Безпечне середовище. Поняття про безпечне середовище. Основні небезпеки навколишнього середовища: природні, техногенні, соціальні. Стихійні лиха та їх наслідки. Умови виникнення пожежі. Безпечна поведінка. Правила безпечної поведінки удома, надворі, у натовпі. Правила безпечної поведінки на воді. Способи рятування потерпілих на воді. Правила дорожнього руху. Перехід багатосмугової дороги. Дороги в мікрорайоні школи, громадський транспорт, Зупинки. Поведінка при ДТП. Людина в автономній ситуації Основні правила

		<p>поводження під час виникнення небезпечних ситуацій. Засоби і способи захисту.</p> <p>Служби захисту. Служби захисту населення: пожежна служба, міліція, швидка допомога, служба газу, служба цивільної оборони.</p> <p>Практичні роботи: Моделювання ситуації та відпрацювання алгоритму дій після виклику служб захисту населення.</p> <p>Моделювання ситуації та відпрацювання алгоритму поведінки у натовпі. Моделювання ситуації та відпрацювання першої допомоги потерпілим на воді</p>
Психічна і духовна складові здоров'я	5	<p>Спілкування і здоров'я. Настрій і здоров'я. Вплив настрою на спілкування та здоров'я. Співпереживання. Співчуття. Позитивний вплив на здоров'я дружніх стосунків між однокласниками та іншими хлопчиками і дівчатками. Повага до старших і молодших, слабших і немічних, членів сім'ї. взаємопорозуміння в сім'ї. Протидія виявам насильства в учнівському середовищі.</p> <p>Практичні роботи: Моделювання ситуації спілкування з однокласниками і друзями. Моделювання ситуації допомоги старшим і молодшим, слабким і немічним.</p>
6-й клас (35 год., із них 3 год. резервні)		
Вступ. Здоров'я і середовище життя	1	Людина в навколишньому середовищі. Вплив середовища на здоров'я.
Життя і здоров'я людини	2	<p>Природа і здоров'я. Вплив природного середовища на здоров'я. Вплив людини на природу. Взаємозв'язок здоров'я людини і природи та техніки. /Чинники здоров'я. Природні чинники збереження і зміцнення здоров'я. Клімат і здоров'я.</p> <p>Практична робота: Добір одягу за сезоном і погодою</p>
Фізична складова здоров'я	6	<p>Розвиток підлітків. Рівень фізичного розвитку. Ознаки гармонійного розвитку хлопчиків і дівчаток.</p> <p>Харчування підлітків. Вікові вимоги до харчування. Калорійність харчування та енерговитрати залежно від фізичних навантажень. Вимоги до харчування, питного режиму при інтенсивному фізичному тренуванні підлітків. Профілактика йододефіциту.</p> <p>Особиста гігієна. Догляд за тілом. Особливості догляду за зубами і порожниною рота у підлітків. Значення особистої гігієни статевих органів у підлітковому віці. Предмети і засоби особистої гігієни підлітків. Гігієнічні вимоги під час занять фізичними вправами.</p> <p>Практичні роботи: Визначення рівня фізичного розвитку. Визначення калорійності щоденного харчування. Вибір засобів індивідуальної гігієни</p>
Соціальна складова здоров'я	14	<p>Звички і здоров'я. Формування корисних і шкідливих звичок у підлітків. Спосіб життя і звички. Залежність здоров'я від корисних і шкідливих звичок. Вплив на здоров'я підлітків тютюнового диму, алкоголю, наркотичних і токсичних речовин.</p> <p>Практична робота: Моделювання ситуації відмови від</p>

		<p>сигарет, алкоголю та наркотиків.</p> <p>Убережи себе від ВІЛ. Методи запобігання інфікуванню ВІЛ. Взаємозв'язок наркоманії й ВІЛ-інфікування</p> <p>Толерантне ставлення до ВІЛ-інфікованих людей.</p> <p>Безпека щоденного життя. Поняття забезпечення безпеки. Небезпеки повсякденного життя. Безпека в побуті. Електро- та газонебезпека. Небезпечні речовини побутової хімії. Домедична допомога при ураженні електричним струмом, попаданні хімічних речовин на шкіру та в очі, отруєнні. Безпека в будівлях</p> <p>Небезпечні ситуації у будівлях комунальних мережах. Дії під час їх виникнення. Пожежна безпека. Правила поведінки під час пожеж. Засоби пожежогасіння.</p> <p>Безпека на дорозі, (пішохід, велосипедист, пасажир). Поведінка при ДТП. Можливі аварійні ситуації на підприємствах. Дії школяра під час виникнення аварійних ситуацій на підприємствах.</p> <p>Практичні роботи: Моделювання допомоги при ураженні електричним струмом. Моделювання допомоги при попаданні на тіло хімічних речовин. Моделювання допомоги при отруєнні. Моделювання першої допомоги при ДТП. Користування засобами пожежогасіння.</p>
Психічна і духовна складові здоров'я	8	<p>Спілкування і здоров'я. Спілкування людей. Типи спілкування. Стосунки людей. Типи стосунків. Стосунки у сім'ї, класі, молодіжному середовищі. Вплив стосунків людей на їхнє здоров'я.</p> <p>Конфлікти і здоров'я. Види конфліктів Вплив конфліктів на здоров'я. Способи розв'язання конфліктів Вибір прикладу для наслідування. Безпечні й небезпечні компанії</p> <p>Практична робота: Моделювання ситуацій із конструктивним розв'язанням конфліктів</p>
7-й клас (35 год., із них 3 год. резервні)		
Вступ. Здоровий спосіб життя	1	Здоровий спосіб життя як умова збереження і зміцнення здоров'я. Складові здорового способу життя
Життя і здоров'я людини	6	<p>Спосіб життя і здоров'я. Формування здорового способу життя. Значення навичок і звичок для здоров'я. Правила здорового способу життя. Вибір способу життя.</p> <p>Практична робота: Складання індивідуального плану здорового способу життя.</p> <p>Принципи безпечної життєдіяльності. Принципи безпечної життєдіяльності. Правила поведінки, безпечної для життя. Безпека на дорогах. Безпека пасажирів легкового і вантажного автомобіля. Небезпечні вантажі. Види ДТП. Дії свідка ДТП. Техногенна безпека. Правила безпечної безпеки житла. Пожежа в громадському приміщенні. План евакуації знаки пожежної безпеки. Особливості користування паливними газами. Попередження захворювань. Захисні реакції організму людини. Основні методи попередження неінфекційних та інфекційних захворювань.</p> <p>Практична робота: Моделювання ситуації евакуації з</p>

		класу, школи.
Фізична складова здоров'я	5	<p>Індивідуальний розвиток підлітків. Вікові особливості індивідуального розвитку підлітків. Ознаки статевого дозрівання. Чинники ризику індивідуального розвитку.</p> <p>Косметичні проблеми підлітків. Особливості стану шкіри в підлітковому віці. Типи шкіри. Особливості догляду за шкірою. Попередження захворювань шкіри дівчат і хлопців. Косметичні проблеми підлітків. Косметичні засоби і здоров'я. Косметичні засоби для дівчат. Косметичні засоби для хлопців.</p> <p>Практичні роботи: Визначення індивідуальних показників фізичного здоров'я. Вибір і правила застосування косметичних засобів.</p>
Соціальна складова здоров'я	10	<p>Соціальні чинники здоров'я підлітків. Поняття про соціальні чинники здоров'я і безпеки підлітків. Соціальні чинники ризику для здоров'я в найближчому оточенні підлітків.</p> <p>Запобігання вживанню наркотиків підлітками. Причини вживання наркотичних речовин підлітками. Поняття про наркотичну залежність. Ознаки наркотичної залежності. Невідкладна допомога при наркотичному отруєнні. Кримінальна відповідальність за поширення наркотичних речовин.</p> <p>Наркоманія й ВІЛ-інфікування. Особливості поширення ВІЛ-інфікування серед молоді в Україні. Протидія дискримінації щодо ВІЛ-інфікованих.</p> <p>Профілактика туберкульозу. Збудник туберкульозу. Умови інфікування, умови розвитку захворювання. Профілактика туберкульозу підлітків.</p> <p>Хвороби цивілізації. Соціальні чинники ризику «хвороб цивілізації». Куріння і рак.</p> <p>Практична робота: Виконання проекту «Створення антиютюнової, антиалкогольної, антинаркотичної реклами»</p>
Психічна і духовна складові здоров'я	9	<p>Психологічний розвиток підлітків. Психологічна характеристика підліткового віку. Умови, що сприяють психологічному розвитку підлітка. Розвиток інтелектуальних задатків.</p> <p>Психологічні особливості поведінки людини в екстремальних умовах.</p> <p>Психологічне благополуччя підлітків. Відчуття, емоції, почуття. Виховання культури почуттів та способу їх вияву. Взаємозв'язок почуттів і здоров'я. Емоційне благополуччя. Ознаки психологічного благополуччя. Фактори, які порушують психологічну рівновагу. Способи відновлення і підтримки психологічної рівноваги.</p> <p>Конфлікти і здоров'я. Психологічні конфлікти і способи їх подолання. Поняття про стрес. Вплив стресу на здоров'я. Методи запобігання стресу.</p> <p>Практична робота: Виконання проекту «Способи розв'язання конфліктів».</p>

8-й клас (17 год., із них 1 год. резервні)		
Вступ. На порозі дорослого життя	1	Поняття про фізіологічну і соціальну зрілість. Ознаки фізіологічної і соціальної зрілості.
Життя і здоров'я людини	3	Надзвичайні ситуації. Надзвичайні ситуації (НС) соціального, природного та техногенного походження, причини їх виникнення. Викрадення дітей і торгівля ними. Безпритульність. Залучення до небезпечних видів бізнесу і найгірших видів праці. Основні принципи порятунку та захисту людей. Оптимальні дії під час конкретних НС. Перша допомога при НС. Дія рятувальних служб при НС. Права і обов'язки людини під час НС та в період ліквідації їх наслідків. Практична робота: Моделювання ситуацій надання першої допомоги під час НС.
Фізична складова здоров'я	2	Оздоровчі системи. Поняття про оздоровчі системи. Оздоровче харчування. Сучасні й традиційні системи харчування. Основи безпеки харчування. Хвороби, до яких призводить неякісне, незбалансоване харчування. Перша допомога при харчових отруєннях і кишкових інфекціях. Харчові добавки. Харчові продукти у природі, отруйні та небезпечні рослини. Практичні роботи: Визначення рівня індивідуального фізичного розвитку. Моделювання ситуації та виконання алгоритму надання першої допомоги при отруєннях та кишкових інфекціях.
Соціальна складова здоров'я	6	Фізіологічна і соціальна зрілість. Ознаки фізіологічної та соціальної зрілості. Соціальні аспекти статевого дозрівання. Шкідливість для здоров'я раннього статевого життя та вагітності неповнолітніх. Спілкування дівчат і хлопців на засадах дружби. Особливості дії тютюнового диму, алкоголю і наркотиків на статево дозрівання. Поняття про хвороби, що передаються статевим шляхом. Причини, умови розвитку й наслідки СНІД. Практична робота: Виконання проекту «Відмова від небезпечних пропозицій в умовах тиску і загрози насилля». Безпека в сучасному суспільстві. Безпека на дорогах. Правила для мотоциклістів. Перевезення пасажирів на мотоциклі. Екологічна безпека: поняття, умови забезпечення. Вплив екологічних умов проживання на здоров'я людини. Уникнення небезпеки в кримінальних ситуаціях пограбування, шантажу, нападу. Захист від релігійних сект. Основи самозахисту у кримінальних ситуаціях та його межі. Правова відповідальність неповнолітніх. Органи охорони правопорядку. Небезпеки під час терористичних актів. Основи самозахисту під час терористичних актів. Соціальні небезпеки у місцях проживання. Соціальні патології. Соціальні конфлікти. Інформаційна безпека. Практична робота: Моделювання ситуації уникнення

		нападу і пограбування.
Психічна і духовна складові здоров'я	3	Всебічний розвиток особистості. Значення всебічного розвитку для формування особистості молодій людині. Взаємовплив психічної та духовної складових здоров'я. Чинники формування духовної складової здоров'я. Естетичні та моральні засади здоров'я. Краса і здоров'я. Практична робота: Підготовка до іспиту: розвиток пам'яті та уваги.
9 клас (17 год., з них 1 год. резервна)		
Вступ. Феномен життя і здоров'я людини	1	Життя як феномен. Здоров'я як явище людського життя, його необхідна і докорінна характеристика
Життя і здоров'я людини	2	Взаємозв'язок основних ознак, складових і чинників здоров'я. Людський фактор у формуванні безпеки людини. Глобальні небезпеки. Практична робота: Оцінка індивідуального рівня фізичного здоров'я.
Фізична складова здоров'я	3	Фізіологічна і соціальна зрілість. Взаємозв'язок фізіологічної й соціальної зрілості. Готовність до дорослого життя. Моніторинг фізичної складової здоров'я. Практична робота: Самооцінка рівня фізичного здоров'я.
Соціальна складова здоров'я	5	Репродуктивне здоров'я молоді. Репродуктивне здоров'я. Фактори впливу і ризики. Негативний характер впливу наркотичних речовин на репродуктивну систему підлітків та молоді. Особлива шкідливість для здоров'я сумісної дії тютюнового диму і алкоголю. Продовження роду як одне з основних призначень людини. Здоров'я молоді в Україні ВІЛ/ СНІД/ШСШ: шляхи передачі й методи захисту. Протидія стигмі й дискримінації ВІЛ-інфікованих. Практична робота: Розроблення проекту «Вплив чинників ризику на репродуктивне здоров'я». Безпека людини і право. Безпека людини: економічна, продовольча, екологічна, особиста, громадська, політична. Створення безпечних умов життєдіяльності з урахуванням індивідуальних особливостей. Основи міжнародного та національного законодавства щодо безпеки і здоров'я людини. Безпека людини у контексті концепції ООН про сталий розвиток людства. Практична робота: Визначення безпечних умов життєдіяльності.
Психічна і духовна складові здоров'я	4	Самопізнання і самовиховання особистості. Формування особистості шляхом самопізнання, самовизначення і самовиховання. Способи саморегуляції Пам'ять та увага. Розвиток сприйняття, пам'яті та уваги. Практична робота: Підготовка до іспиту: розвиток пам'яті та уваги. Цінність життя і здоров'я людини. Цінність і неповторність життя. Основи психологічних та моральних засад безпеки людини. Вплив психологічних властивостей та етичних засад людини на її дії в різних життєвих ситуаціях. Здоров'я в ієрархії життєвих цінностей.

		Відповідальність за власне здоров'я. Практична робота: Визначення місця здоров'я в ієрархії життєвих цінностей.
--	--	---

У системі предметного навчання середньої загальноосвітньої школи шкільний курс біології вирішує ряд *завдань*: освітніх, розвиваючих, виховних.

Освітні завдання включають в себе формування системи валеологічних понять, визначених програмою шкільного курсу, спеціальних і загально-навчальних умінь. До спеціальних умінь належать такі, що направлені на роботу з об'єктами природи або їхнім зображенням: уміння вести здоровий спосіб життя; моніторинг стану здоров'я; визначення місця здоров'я в ієрархії життєвих цінностей тощо.

Розвиваючі завдання шкільного курсу основ здоров'я пов'язані з формуванням і розвитком у процесі вивчення предмета особистих якостей школярів: тренування пам'яті, розвиток умінь, необхідних для здійснення таких розумових операцій, як аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, виділення головного, друкорядного, узагальнення, висновки та ін.

Виховні завдання включають в себе реалізацію виховання валеологічних, естетичних, санітарно-гігієнічних, трудових, фізичних та інших якостей особистості в процесі вивчення основ здоров'я.

Навчально-виховні завдання вирішуються на основі планомірного і поступового розвитку в школярів основних понять курсу. До *загально-навчальних* умінь належать: уміння користуватись дошкою, зошитом, робота з підручником, екранними посібниками, табличним матеріалом тощо.

Допомагають освітній і виховній діяльності вчителя програми середньої загальноосвітньої школи. У програмі сформульовано завдання і мету навчання, розкрито зміст теми, зазначено деякі форми, методи і методичні прийоми навчання визначено приблизну кількість годин, необхідних для вивчення теми. До програми включено структури знань і вмінь, а також тематика лабораторних робіт, практичних занять та екскурсій, між предметні зв'язки тощо. Вчитель-валеолог повинен професійно володіти змістом програми, всіма структурними елементами і вміти користуватися програмою під час планування навчально-виховного процесу з основ здоров'я.

Завдання для самостійної роботи:

Підготуйте відповіді на такі запитання:

1. Які провідні ідеї валеології як науки закладено в основу шкільного курсу з основ здоров'я?
2. Що таке пізнавально-розвиваючі та виховні завдання? Чим характеризуються спеціальні вміння і навички? Навести приклади.
3. Вивчіть пояснювальну записку до програми з «Основ здоров'я» для загальноосвітньої школи, визначте зміст програми та її структурні елементи.
4. На прикладі розділу «Фізичне здоров'я» (6 клас) вивчіть кожний структурний елемент програми, орієнтуючись на зміст, визначте його місце та роль у практичній роботі вчителя-валеолога.

5. Користуючись пояснювальною запискою програми з основ здоров'я, ознайомтесь із цілями і завданнями предмета. Виділіть у них освітні, розвиваючі, виховні завдання, зробіть короткий запис їх у зошит.

Тема 2. Шкільні підручники з основ здоров'я, їхня структура

У навчально-виховному процесі з основ здоров'я шкільний підручник — один з найважливіших засобів навчання, в якому визначено обсяг знань, необхідних для обов'язкового засвоєння, послідовність формування знань, умінь та навичок.

Підручник — це навчальна книга, яка вміщує системне викладення певного обсягу знань, що відображають сучасний рівень досягнень науки і виробництва, призначений для обов'язкового засвоєння учнями.

Підручники з основ здоров'я мають свою структуру, тобто складаються з окремих структурних компонентів.

Структурний компонент — це необхідний елемент шкільного підручника, який має певну форму, здійснює тільки йому властивими засобами активне функціональне навантаження і перебуває в тісному взаємозв'язку з іншими елементами даного підручника.

Згідно з цим визначенням, всі структурні компоненти підручників з основ здоров'я поєднуються у два великі відділи: 1) текст; 2) позатекстові компоненти. Вони, у свою чергу, поділяються на три підрозділи, відповідно до функціонального навантаження, що несе компонент, який до них належить:

Структурні компоненти підручника

Текст			Позатекстовий компонент		
основний	додатковий	пояснювальний	апарат організації засвоєння	ілюстрації	апарат орієнтування

Текст. Залежно від змісту і використання в навчальному процесі розрізняють: основний, додатковий і пояснювальний. Кожний має свої особливості.

Основний текст підручника відбиває систему головних понять курсу (загальнобіологічних, спеціальних, простих і складних).

Залежно від способу розкриття суті понять основний текст є описовим або змішаним.

Додатковий текст — звернення до учнів, документально хрестоматійні матеріали та матеріали необов'язкового вивчення.

Пояснювальний текст містить допоміжні елементи: примітки і пояснення, словники, абетки та ін.

Позатекстові компоненти складаються з апарата організації засвоєння, ілюстрацій і апарата орієнтування. До складу *апарата організації засвоєння*

входять питання, завдання, таблиці, покажчики (бібліографічні, предметні), відповіді.

До *ілюстрацій* належать малюнки (науково-прикладні, технічні, інструктивні креслення, карти, схеми, плани, діаграми), фотографії, комбіновані ілюстрації, фотомонтажі, фотосхеми, репродукції.

Апарат орієнтування містить вступ, передмову, зміст, рубрикації виділення (шрифтові та кольорові), символи орієнтування, колонтитул

Позатекстові компоненти містять важливі відомості, які допомагають учням користуватися підручником. Так, титульний лист — перша сторінка підручника та знайомить учнів із прізвищами авторів, його назвою, роком і місцем публікації. За цими даними, книгу легко знайти в бібліотеці.

Завдання передмови — полегшити розуміння основного тексту, розкрити «задум» підручника. Часто в передмові автори розкривають завдання книги, описують особливості шрифтових виділень (назви розділів, тем, абзаців, термінів тощо), пояснюють умовні позначення. У змісті відбивається загальний план підручника, основні рубрики, співвідношення різних частин.

Колонтитул — це рядок над текстом сторінки. На лівому боці зазвичай дається назва великих рубрик, а на правому — більш дрібніших. Колонтитул полегшує користування книгою, допомагає швидко знайти потрібний матеріал.

Самостійна робота учнів з підручником. *Самостійна робота* — така активна пізнавальна діяльність усіх учнів класу, що виконується без безпосередньої участі вчителя, але за його завданням і в спеціально відведений для цього час; при цьому результати самостійних розумових і фізичних дій школярів виражаються зовнішньо контролюючими вчителем формами (малюнком, моделлю, таблицею тощо).

Сучасна школа повинна готувати учнів до самоосвіти, формувати у них постійну потребу у поповненні, поглибленні і поновленні знань, їх активному використанні в навчальній і трудовій практиці, у повсякденному житті. Реалізація цього завдання певним чином пов'язана з умінням працювати з навчальною книгою, підручником: умінням читати, розуміти прочитане, знаходити в підручнику потрібний матеріал, аналізувати його, порівнювати і т. п.

Робота з підручником дуже різноманітна, але за ступенем пізнавальної активності учнів можна виділити такі три види:

- 1) робота за попереднім ознайомленням з матеріалом, який вивчається;
- 2) робота тренувального характеру;
- 3) творча робота упродовж використання підручника і науково-популярної літератури.

Згідно із структурними елементами підручника виділяють такі групи прийомів роботи: 1) з текстом підручника; 2) з апаратом орієнтування; 3) з ілюстраціями підручника.

1) *Прийоми роботи з текстом* — переказ (короткий і близький до тексту); зіставлення нових знань з набутими; виділення незрозумілих місць у тексті; постановка запитань до тексту і відповіді на них; виділення суттєвого (головні думки); поєднання головних думок у логічну схему (складання плану); тезування, конспектування, самоперевірка, складання схем, таблиць на основі прочитаного

матеріалу, знаходження в прочитаному причинно-наслідкового зв'язку; порівняння, узагальнення, висновки, розподіл матеріалу (визначення, що в тексті прочитати, що запам'ятати, що вписати, що завчити тощо).

2) *Прийоми роботи з апаратом орієнтування* — визначення змісту розділу, знаходження за допомогою змісту потрібного матеріалу, теми за допомогою змісту, запитань, завдань за допомогою символів, визначення головних думок за допомогою шрифтових виділень та ін.

3) *Приєм роботи з ілюстраціями* — визначення ознак предмета, об'єкта за малюнком, фотографією, виділення головних і другорядних ознак за малюнком, фотографією, репродукцією; порівняння об'єктів, предметів за малюнком; характеристика умов довкілля, в якому знаходиться об'єкт, за малюнком тощо.

Для того, щоб учні оволоділи всією різноманітністю прийомів роботи з підручником і могли ними користуватися самостійно, вчитель мусить навчальну діяльність розпочинати на уроках. Навчання учнів прийомів самостійної роботи з підручником можна здійснювати на будь-якому етапі уроку, але найдоцільніше — під час вивчення нового матеріалу і його закріплення.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте підручник «Основ здоров'я» за таким планом:
 - а) дайте оцінку текстам підручника;
 - б) охарактеризуйте апарат організації засвоєння, з'ясуйте співвідношення запитань і завдань, запитань продуктивних і репродуктивних;
 - в) проаналізуйте апарат орієнтування;
 - г) дайте оцінку ілюстративному апарату, відзначте кількість ілюстрацій, (їхні розміри, чіткість, відповідність натурі тощо.)
2. Проаналізуйте шкільні підручники «Основи здоров'я», користуючись наведеним планом (завдання дається по групах: на групу студентів — аналіз одного підручника). Аналіз запишіть.
3. Які основні ознаки самостійної роботи учнів?
4. Які види роботи з підручником можна виділити? Дайте їм коротку характеристику.
5. У чому відмінність роботи з підручником за попереднім ознайомленням з матеріалом від робіт тренувального характеру?
6. На які групи можна поділити прийоми роботи з підручником?
7. Чи можуть прийоми роботи з апаратом орієнтування підручники з основ здоров'я впливати на розвиток розумової діяльності учнів?
8. Розробіть 2-3 завдання до підручників «Основи здоров'я» (5-7 класи):
 - 1) робота з текстом (на прикладі будь-якої теми);
 - 2) робота з ілюстраціями (на прикладі будь-якої теми);
 - 3) робота з апаратом орієнтування (студентів розділяють на дві групи, кожна група працює з одним підручником, але кожний студент виконує завдання індивідуально).

Тема 3. Планування роботи вчителя. Значення шкільної програми в плануванні роботи вчителя. Методика складання конспекту уроку

Навчання учнів основам здоров'я має здійснюватися систематично, послідовно, з урахуванням вимог програми з основ здоров'я, згідно з кількістю годин, визначених навчальним планом школи. Плани роботи вчителя можуть відбивати навчально-виховний процес, систему позакласної роботи та роботи кабінету.

Для організації навчально-виховного процесу вчитель повинен уміти складати плани: перспективний (річний), тематичний, план-конспект уроку.

Перспективний (річний) план відтворює вивчення розділу основ здоров'я за темами. Він дозволяє визначити місце теми в розділі за сезонами року, спланувати екскурсії, систему повторення, провести підготовчу роботу до теми у зв'язку із забезпеченням її, засобами навчання. Перспективний план потрібний кожному вчителю-початківцю для самоконтролю в строках проходження матеріалу, використання обов'язкових форм навчання, організації систематичного внутрішньо-предметного і міжпредметного повторення. Він може складатися за схемою:

Схема перспективного плану

Назва теми	Поза-урочна робота	Кількість годин	Термін проведення	Повторення матеріалу		Екскурсія	Позакласне заняття
				внутрішньо-предметне	між-предметне		

Тематичний план дозволяє бачити місце кожного уроку в системі уроків теми, визначати значення кожного кроку в процесі формування умінь на основі знань, відображає систему вивчення школярів прийомів і методів самостійної навчальної діяльності, дає можливість вчителю своєчасно підготувати необхідні засоби навчання до кожного уроку. Тематичний план складається за відповідною схемою, про яку йтиме мова на наступних заняттях. План уроку визначає систему понять, що вивчаються, на кожний урок, формування загально навчальних і спеціальних умінь відповідно до змісту, відображає вирішення комплексу виховних завдань, розвиток особистісних якостей учнів.

Учитель розкриває у плані всі структурні елементи уроку, ретельно обмірковує кожний етап, визначає методи і засоби подання матеріалу.

План уроку може містити наступні основні структурні елементи і складається за схемою:

- Тема уроку.
- Завдання: освітні, розвиваючі, виховні.
- Методи і методичні прийоми.
- Обладнання.

Послідовність проведення уроку:

1. Організація класу.
2. Перевірка знань, умінь, навичок.
3. Вивчення нового матеріалу:
 - а) актуалізація опорних знань (понять);
 - б) обґрунтування нового матеріалу, повідомлення теми;
 - в) постановка пізнавальних задач;
 - г) аргументація видів діяльності учнів;
 - д) послідовність вивчення нового матеріалу;
 - є) узагальнення і систематизація нових знань.
4. Диференціація домашнього завдання.
5. Підсумок уроку.

Тему уроку слід писати конкретно і коротко. Під час планування навчально-розвиваючих і виховних завдань кожного конкретного уроку треба керуватися тематичним планом, в якому вони відтворені. Конкретизація цих завдань має бути пов'язана з формуванням і розвитком системи понять, що вивчаються. Під час вивчення типу уроку слід керуватися дидактичними завданнями, які вчитель пропонує на урок.

Під час складання плану уроку слід пам'ятати, що його структурні елементи — динамічні, тому залежать від типу уроку і його змісту.

Наприклад, на наступних уроках необов'язковий такий елемент, як перевірка знань, умінь, навичок. На уроках, які розкривають зміст теми, мають місце всі його етапи, проте в тому разі, коли зміст нового матеріалу складний і великий за обсягом, вчитель може поділити його на логічні частини і, пояснивши кожну таку частину, відразу ж запропонувати учням запитання, що дозволяють визначити, як вони зрозуміли матеріал. У таких випадках закріплення здобутих знань проводиться паралельно з вивченням нового матеріалу. На узагальнюючих уроках найчастіше відсутнє вивчення нового матеріалу. Отже, перш ніж приступити до складання плану уроку, треба визначити його тип.

Учителю-початківцю треба вміти розробляти конспект уроку. Він пишеться за тією самою схемою, що й план, але в ньому докладно висвітлюється кожний структурний елемент уроку, всі запитання і завдання для учнів з їхніми можливими відповідями і стенографічним описом усіх пояснень учителя.

Завдання для самостійної роботи:

1. Що таке перспективний план і навіщо він потрібен учителю? За якою схемою можна скласти перспективний план? Чи можна передбачити іншу схему цього плану?

2. Чи може вчитель розробити перспективний план, не користуючись шкільною програмою?

3. За якою схемою складається план уроку? Чи може вчитель розробити конспект уроку, не користуючись шкільною програмою? Відповіді обґрунтуйте.

4. Складіть план уроку на тему: «Природа і здоров'я» (тему уроку запропоновано як один із можливих варіантів): а) користуючись шкільною програмою і підручником «Основи здоров'я» (6 клас), виділіть основні поняття уроку; б) орієнтуючись на поняття уроку, сформулюйте його освітні, розвиваючі та виховні завдання.

Тема 4. Засоби навчання основам здоров'я

Удосконалення навчально-виховної роботи з основ здоров'я в школі, підвищення ефективності навчання неможливе без навчального обладнання та засобів навчання. Кількість цього обладнання визначається «Типовим переліком навчального обладнання і навчально-наочних посібників для загальноосвітньої школи».

Знання з основ здоров'я, які учні здобудуть у школі, повинні формуватися на основі безпосереднього чуттєвого сприйняття об'єктів у всіх формах навчально-виховної роботи.

Під час вивчення різних розділів основ здоров'я засоби наочності полегшують сприйняття навчального і сприяють закріпленню вивченого матеріалу. Специфічність розділів шкільного курсу основ здоров'я вимагає диференційного підходу до вибору і методики використання засобів наочності у навчальному процесі.

Всі засоби наочності можна поділити на дві великі групи: натуральні і образотворчі.

До *натуральних* належать живі об'єкти (кімнатні рослини і тварини акваріума), неживі об'єкти (гербарний матеріал, колекції рослин і тварин, мікропрепарати, скелети).

До *образотворчих* належать об'ємні і площинні засоби наочності, моделі, муляжі, таблиці, карти, портрети, діаграми, дидактичні матеріали, схеми, фотознімки, аудіовізуальні засоби навчання (діапозитиви, матеріали для проєкції, транспаранти, діафільми, кінофрагменти, кінофільми тощо). Серед них розрізняють статичні та динамічні, кожний з них має свої особливості.

Засоби наочності під час викладання та їхнє значення. Усі знання учні здобувають із довкілля за допомогою відчуття і сприйняття, що також дає можливість розвивати логічне мислення.

Наочність у шкільному курсі основ здоров'я є основним і загальним принципом навчання. Під наочністю слід розуміти використання у навчальному процесі валеологічних об'єктів, явищ і процесів або їхніх зображень.

Про значення засобів наочності та їхню роль у розвитку пізнавального інтересу, активності й самостійності учнів йдеться у багатьох підручниках і навчально-методичних посібниках з дидактики і методики викладання (Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський, П. Ф. Лесгафт, Л. В. Занков, М. М. Скаткін, С. О. Павлович, М. М. Верзілін та ін.).

Відомий класичний вислів Я. А. Коменського до нині лишається неперевершеним за конкретністю його визначення — це золоте правило. Він писав, що все, що тільки можна, потрібно давати для сприйняття почуттям, а саме: видиме — для сприйняття зором, чутне — слухом, запах — нюхом, що має смаку — смаком, відчутне на дотик — дотиком. Якщо ж які-небудь предмети відразу можна сприйняти декількома почуттями, нехай вони декількома почуттями і подаються.

Аналізуючи роль наочного викладання, Я. А. Коменський зазначав, що початок пізнання впливає з відчуття, і в розумі людини немає нічого, чого раніше не було б у відчутті, що істина і точність знання залежать також від показників відчуття, що відчуття є найнадійнішим провідником пам'яті.

Я. А. Коменський у «Великій дидактиці» розробив правила — способи використання дидактик. У них зазначалось, що за умови необхідності розглянути що-небудь як слід, цей предмет потрібно: 1) покласти перед очима; 2) не дуже далеко, але на належній відстані; 3) обов'язково не з боку, а прямо перед очима; 4) і не таким чином, щоб чільна сторона предмета була перевернута набік, а прямо супроти; 5) щоб погляд охопив спочатку весь предмет; 6) потім розглянути його окремо по частинах; 7) і при тому послідовно з початку до кінця; 8) зупиняючись на кожній частині доти, доки все не буде зрозумілим у всіх своїх відмінностях.

Далі Я. А. Коменський писав, що маса предметів пригнічує учня, в їхня різноманітність збиває його з пантелику, якщо не вжити заходів проти цього: в першому випадку необхідна упорядкованість, так, щоб одне йшло за другим, у другому — уважне спостереження відмінностей таким чином, щоб було зрозуміло, чим одна річ відрізняється від другої.

Проведені численні педагогічні дослідження і досвід творчо працюючих учителів показали, що якість засвоєння знань залежить, насамперед, від того, скільки органів чуттів приймають участь у сприйнятті, відтворенні й осмисленні об'єктів, процесів та явищ, що вивчаються. Таким чином, навіть на сучасному рівні розвитку школи золоте правило не втратило свого значення.

Згодом відомий російський педагог К. Д. Ушинський, розвиваючи теорію наочності дав характеристику її значення у засвоєнні знань учнями. У своїх наукових працях він зазначав: якщо навчити дитину якихось п'яти невідомих їй слів, то вона тривалий час марно намагатиметься запам'ятати їх; але якщо пов'язати з малюнками двадцяти таких слів, то дитина засвоїть їх дуже швидко.

Указуючи на необхідність використання наочних засобів навчання, К. Д. Ушинський писав, що тільки наочність привчає знаходити зв'язки між словом і предметом (річчю), що наочні засоби навчання забезпечують

взаємозв'язок між словом і сприйняттям, на основі чого, формується уявлення про форму, колір, розміри предмета тощо.

Наочні засоби навчання впливають на всі органи чуття, на основі чого, утворюються образи, символи, а в поєднанні зі словом наочні засоби відкладаються у пам'яті та відбиваються потім словом. Із розвитком школи розвивались і вдосконалювались наочні засоби навчання.

«Основи здоров'я» як шкільний предмет має невичерпні можливості використання цих засобів у різних видах навчально-виховного процесу, різноманітні форми і методи їх застосування.

На основі досліджень, проведених відомими методистами В. Ф. Шалаєвим, М. М. Верзіліним та іншими встановлено, що забезпечити сприйняття засобів навчання можна шляхом різноманітних методів, методичних заходів і організаційних форм навчання. Тому використання засобів наочності вимагає науково-обґрунтованого вибору і поєднання форм, методів і прийомів, тільки тоді можна отримати найбільш ефективні результати.

Живе спостереження — чуттєве сприйняття предметів і явищ природи — спричинює утворення певних уявлень. Абстрактне мислення — аналіз і синтез явищ, що спостерігаються, індукція і дедукція та інші форми висновків, порівняння і класифікації — спричинюють формування наукових понять.

Практика — участь дітей у безпосередньому вивченні природи, застосуванні закономірностей природи в житті; це шлях до формування матеріалістичних переконань. Практика — критерій істинності знань. У психології та в методиці навчання біології встановлено, що певне знання можна здобути не тільки у формі чуттєвого сприйняття, але й більш складним шляхом уявної конкретності. Цю проблему співвідношення конкретного та абстрактного ще не повністю розроблено, тому потрібно проводити подальшу дослідницьку роботу. Наочність дає учням переконання в істинності того, що спостерігається. Тому сприйняття повинне проходити за активного мислення, коли конкретне і абстрактне взаємодіють, сприймаються як єдине ціле.

Послідовність використання засобів наочності у початковій ланці завжди здійснюється предметно-індуктивним шляхом. У старших класах — інакше: спочатку обґрунтовується історичний підхід, формується проблема, історія її вирішення у науці, сучасний стан, а потім — підготовка відповідної наочності для проведення лабораторних і практичних робіт. Також слід враховувати, що засоби наочності застосовуються у навчальному процесі двічі: як ілюстрації до пояснення і як спосіб (метод), який підтверджує (доказує) наукові відкриття. Такий шлях використання цих засобів сприяє активному і свідомому засвоєнню знань, розвиває логічне мислення.

Фізіологічні механізми засвоєння знань і роль у цьому процесі наочних засобів навчання з високою вірогідністю викладено в працях І. П. Павлова.

Нові знання здобуваються шляхом утворення довгого ланцюга тимчасових зв'язків (умовних рефлексів). У психології це називається асоціаціями. І. П. Павлов писав, що зовнішні предмети на початку процесу сприйняття являють собою асоціацію у вигляді окремих елементарних фактів, а потім послідовно утворюється ланцюг асоціацій. Отже, всяка перша асоціація є початок

мислення. Тимчасовий перший зв'язок є найуніверсальнішим фізіологічним явищем у тваринному світі і в нас самих. Разом з тим воно є і психічним — таким, що психологи називають асоціацією (враження від букв, слів, думок).

Засвоєння нових знань — це не що інше, як утворення умовних рефлексів, рефлексів на дещо нове. Така реакція, зазначав І. П. Павлов, розвиває, любов до знання, а це є важливою педагогічною умовою в оволодінні новими знаннями.

Нервова система дітей дістає із зовнішнього середовища різноманітні подразники — сигнали. Сигнали — це умова для утворення тимчасових зв'язків, або умовних рефлексів. Згідно з ученням І. П. Павлова, людина завдяки першій сигнальній системі дістає інформацію із зовнішнього середовища.

Друга сигнальна система є характерною тільки для людини — це мова. Вона дозволяє аналізувати і відтворювати інформацію за допомогою слів І. П. Павлов писав, що слово для людини є таким же реальним умовним подразником і таким же багатоохоплюючим, як ніякий інший. Він не йде ні в які кількісні порівняння з умовними подразниками тварин.

Навчання повинне будуватись у взаємодії першої та другої сигнальних систем. У світлі вчення І. П. Павлова про пізнання природи особливого значення набуває наочність.

Застосування наочності в процесі викладання основ здоров'я слід розуміти так, що у засвоєнні знань мусять брати участь якомога більше органів чуттів. К. Д. Ушинський у своїй роботі «Людина як предмет виховання» писав, що чим більше органів чуттів бере участь у прийнятті якого-небудь враження або групи вражень, тим міцніше засвоюються вони нашою пам'яттю, тобто зберігаються нею краще, а потім пригадуються. Щоб дитина що-небудь міцно засвоїла, потрібно примусити брати участь у цьому засвоєнні якомога більшу кількість нервів.

Сприйняття — дуже складний психологічний процес. Він полягає у відображенні предметів і явищ дійсності в сукупності їхніх властивостей і частин. Сприйняття покладено в основу уявлень про окремі предмети, явища. Пізнання через органи чуттів спричиняє придбання окремих елементів знань про довкілля, де виявляються загальні властивості та ознаки предметів, їхні особливості, розкриваються внутрішні зв'язки — здійснюється логічний перехід від сприйняття до поняття, розкриваються закономірності, створюються теорії. Правильність пізнання закономірності, побудови теорії, поняття перевіряються практикою, яка підтверджує або спростовує їх. Практика є джерелом пізнання і критерієм його істинності.

Під час використання засобів наочності в процесі викладання «Основ здоров'я», враховуючи їхню різноманітність, важливо дотримуватись послідовності у вивченні цього предмета. Найчастіше на початку занять учням пропонуються для спостереження декілька однорідних об'єктів або явищ, у яких потрібно встановити стійкі зовнішні ознаки. Внаслідок порівняння (первинного синтезу) складаються уявлення. Потім, продовжуючи вивчення, виділяють істотні ознаки об'єктів або явищ (аналіз і синтез). Це і є формування емпіричних знань нових фактів, установлення нових зв'язків і відносин між даними поняттями, практики і застосування знань у навчальній і трудовій діяльності.

Вивчення об'єктів природи найчастіше починається зі сприйняття: спостереження і розпізнавання, вправ, які уточнюють сприйняття за допомогою точного образного слова вчителя. Під час формування уявлень слід використовувати наочність з метою порівняння і виділення загальних ознак, а потім вправи з розпізнавання і розрізнення. І надалі під час формування понять на першому місці може бути слово вчителя, вирішення проблем, що виникли або були висунуті. Послідовність засвоєння знань може бути такою: постановка проблеми; застосування засобів наочності з метою набуття навичок з їхнього визначення, порівняння і класифікації; питання для узагальнення; формування вмій і навичок; виконання творчих завдань з узагальнення і систематизації вивчених об'єктів, явищ або процесів.

Основне призначення засобів наочності під час вивчення об'єктів живої природи або їх зображень — це розвиток самостійності та активності учнів, формування загально-навчальних прийомів, застосування знань і, нарешті, — глибоке і міцне засвоєння їх. Тому застосування засобів наочності важливе не тільки на уроках з основ здоров'я, а й у процесі виконання учнями різноманітних позаурочних завдань, у роботі гуртків, під час проведення екскурсій, виконання практичних робіт на навчально-дослідній ділянці тощо.

Різні форми роботи дозволяють використовувати всі можливі методи та прийоми: Починаючи зі сприйняття окремих частин і об'єктів, явищ або процесів учні мають дійти до цілісного сприйняття поняття здоров'я, розуміння його цінності та практичного значення. На основі цього формуються естетичні почуття, виховується турбота про людину, її здоров'я, свідоме ставлення до власного здоров'я.

Під час спостережень, як короткочасних, так і тривалих, що проводяться у позаурочний час, учні виявляють ознаки і особливості об'єктів і процесів. Спостерігаючи, школярі дістають більш точні уявлення порівняно з початковим сприйняттям. Вони ведуть щоденник, в якому фіксують отримані зміни у вигляді тексту, малюнків, фотографій тощо.

Після спостережень підбиваються підсумки, в яких потрібно узагальнити знання, здобуті в навчальному процесі і в позаурочний час, сформулювати розуміння різноманітності об'єктів, взаємозв'язків їхньої будови і функцій, які вони виконують.

Велика кількість засобів наочності вимагає від учителя відповідних професійних умінь у їх застосуванні у навчальному процесі. Відомо, що перш за все всі види наочності сприймаються за допомогою зорового аналізатора, тому на першому етапі важливо підкреслити розміри, забарвлення, форму об'єкта, що вивчається, вказати на особливості його зовнішніх ознак. Під час застосування образотворчих засобів наочності слід звернути увагу на їхні розміри (збільшено або зменшено порівняно з натуральними). Це характерно для вивчення як зовнішньої, так і внутрішньої будови біологічних об'єктів.

Учителю-початківцю слід дотримуватися таких вимог щодо використання засобів наочності:

- 1) Під час вивчення об'єкта потрібно зосередити на ньому увагу учнів, потім зробити паузу і домогтися засвоєння всіх його деталей.

2) Демонструючи дрібні об'єкти, треба пронести їх між рядами і звернути увагу на найхарактерніші ознаки. Для їх розглядання можна також проводити групове вивчення, що дозволяє розпізнавати об'єкти на близькій відстані (групи можуть складатися з 4-6 учнів залежно від кількості об'єктів).

3) Під час вивчення будь-якого об'єкта необхідно звертати увагу на головні (істотні) його частини. На основі цілісного сприйняття об'єкта і його найважливіших частин продовжується розпізнавання інших об'єктів та порівняння їх з попередніми об'єктами. Після цього виділяються їхні загальні та відмінні ознаки.

4) Вивчаючи ознаки у процесі виконання лабораторних і самостійних робіт, важливо визначити, як організаційно буде проводитись робота: індивідуально, групами чи фронтально. Тоді основною методичною вимогою буде попередня підготовка учнів для вивчення засобів навчання. До них належать такі прийоми, як підготовка інструкції або завдання для його вивчення учнями, прикріплення об'єкта на демонстраційному столі вчителя, на дошці, монтування об'єктів на спеціальних планшетах, у папках для вивчення їх на столах учнів тощо.

Образотворчі засоби наочності можуть бути успішно засвоєні учнями тільки в тому разі, якщо вчитель науково обґрунтовує послідовність їхнього вивчення. Треба визначити: коли на уроці будуть використані засоби наочності, які дидактичні завдання у першу чергу слід розв'язати. Найкраще на уроках біології образотворчу наочність застосовувати в поєднанні з натуральною.

Майбутньому вчителю необхідно оволодіти такими прийомами роботи з наочністю:

- розробляти завдання, які б збагачували учнів новими уявленнями, а також вдосконалення наявних раніш уявлень;

- організовувати різні види спостережень, розробляти завдання для короткочасних та тривалих спостережень, зміст щоденника спостережень, відбирати об'єкти для спостережень;

- розробляти завдання для узагальнення знань і порівняння та виділення суттєвих ознак, встановлювати зв'язки між предметами та явищами природи, на основі яких робити висновки;

- розробляти завдання, які сприяють формуванню в учнів міцних знань;

- розробляти завдання, які спонукають учнів до навчання, сприяють підвищенню, інтересу до навчання, формування бажання краще зрозуміти побачене, що розвиває пізнавальні здібності учнів;

- відбирати засоби наочності, які сприяють розвитку логічного мислення.

Шкільний *експеримент* є важливим засобом наочності у розвитку творчих здібностей школярів та дає можливість здійснювати проблемне навчання.

Засоби наочності є найважливішою складовою частиною матеріальної бази. Наявність необхідних живих об'єктів та інших натуральних і образотворчих засобів наочності дозволяє урізноманітнити форми і методи навчальної роботи, залучити учнів до виконання різних самостійних і практичних завдань, пов'язаних із проведенням спостережень, до постановки і проведення дослідів як на уроці, так і в позаурочний і позакласний час.

При проведенні уроків та при здійсненні самостійної роботи використовують робочі зошити.

Робочі зошити — набір завдань для організації самостійної роботи школярів, який складено згідно з чинною шкільною програмою. Він охоплює відповідний шкільний курс або його розділ.

Робочі зошити використовувались ще у школах дореволюційної Росії. Ніші, рекомендується вести зошити для практичних робіт та спостережень у позаурочний час. Крім зошитів, повинні бути папки із завданням для самостійної роботи за програмою до кожного розділу курсу основ здоров'я.

У кабінеті також мають бути зосереджені завдання для гуртових занять.

Навчально-методичний комплекс включає перспективні плани, в яких зазначаються форми і методи перевірки і контролю знань, а також перелік засобів наочності, матеріали поточної інформації, каталог на літературу, таблиці, схеми, моделі і т. п. за відповідним шифром. НМК також включають каталог фільмів і діафільмів, слайдів і анотацій на них. Для кожного засобу наочності визначається свій шифр.

Наприклад, 1 — номер засобу наочності, 2 — полиці або шафи, гербарій — 1/2, скелети — 3/2, аплікації — 7/3 тощо.

НМК містить також усю необхідну літературу: підручники, хрестоматії, книги для читання, довідники, словники; навчальні посібники для учнів, книги для позакласного читання; книги для вчителя; програми, шкільні підручники, методика, методичні посібники. З'ясуйте, які з них позначено грифом «Бібліотека вчителя».

Завдання для самостійної роботи:

1. Вивчіть відповідну літературу і зробіть опис кабінету за таким планом:

- а) Яким вимогам має відповідати кабінет основ здоров'я?
- б) Опишіть меблі класу, їхні розміри. Які столи і сидіння бажано мати для учнів? Яким повинен бути стіл для вчителя?
- в) Опишіть кафедру, для чого вона потрібна у кабінеті основ здоров'я?
- г) Які розміри класної дошки. Опишіть її оптимальний варіант.
- д) Як вивішуються таблиці? Чи є пристрої для використання засобів наочності?
- е) Як розташована проекційна апаратура; який екран? Де і як установлюється епідіаскоп? Чим забезпечується затемнення вікон?

2. Визначте три зони розміщення проекційної апаратури в кабінеті: а) задня стіна — кінопроектор; б) посередині кабінету — діапроектор; в) у зоні робочого столу вчителя — графопроектор. Чи все відповідає це тим кабінетам у школі, де ви проходили ознайомлювальну і безперервну практику?

3. Ознайомтесь із документацією і планами кабінету. З'ясуйте, що таке НМК (навчально-методичний комплекс). Напишіть у зошити назви наукових і науково-популярних видань, потрібних учителю для роботи. Яка література є у вашій методичній бібліотеці?

4. На які групи можна поділити засоби наочності? Що належить до образотворчих засобів наочності?

5. Підберіть один із натуральних засобів наочності, визначте розділ програми, де його можна використати, тему уроку. Продумайте можливі варіанти його використання на уроках (індивідуальне завдання).

Тема 5. Дидактичний матеріал. Методика складання дидактичних карток

Серед засобів наочності значне місце посідає дидактичний матеріал. Під *дидактичним матеріалом* ми розуміємо такі види натуральних, текстових та ілюстративних засобів наочності, які містять цільову настанову і такі вихідні дані, за умови використання яких учні виконують самостійну роботу. Всі вони ставлять за мету розв'язання поставлених конкретних навчально-виховних завдань.

Залежно від навчально-виховного завдання і конструкції засобів наочності багато авторів класифікують дидактичний матеріал на *натуральний* (із використанням натуральних об'єктів) і *образотворчий* (із використанням малюнків, фотографій, схем, таблиць, графіків).

Серед них: інструкції, завдання тренувального характеру (завдання для самостійної роботи з новим змістом), класифікаційні завдання, програмовані завдання тощо.

Дидактичний матеріал з основ здоров'я мусить мати натуральну або образотворчу наочність, або обидві разом (комплексний дидактичний матеріал). Для організації самостійної роботи з дидактичним матеріалом учителю потрібно мати з однієї теми завдання різної складності, що дозволить здійснювати диференційований підхід у навчанні.

Для розвитку в учнів творчого мислення до самостійної роботи слід включати завдання і запитання продуктивного характеру. Це дозволить учням застосувати знання на практиці та використати їх у новій ситуації.

Усі завдання і запитання занотовуються до дидактичної картки.

Дидактична картка — це раціональний засіб наочності з частиною інформації, завдань і запитань, а також з організаційними вказівками. Вона містить основні відомості, завдання і допоміжні розв'язання в описовій формі, за допомогою яких учні індивідуально, групами або класом на уроці, на екскурсії, або під час практичної роботи виконують завдання з метою накопичення, а також контролю вчителем знань та умінь. Завдання до карток містить кілька вправ, які забезпечують засвоєння матеріалу.

Для активізації пізнавальної діяльності дидактичні картки застосовуються:

1. Під час самостійної роботи. На уроці кожному учневі дається свій варіант дидактичних карток із запитаннями і завданнями, виконання яких розраховано на певний час.

2. У процесі викладання нового матеріалу. Вчителем кожному учневі пропонується дидактичний матеріал у вигляді картки, яка нарівні з картинками, таблицями, екранним посібником і малюнком учителя наочно доповнює розповідь. Завдання учнів полягає в тому, щоб зрозуміти зміст розповіді учителя і доповнити карту письмово або графічним зображенням (домальовуванням, дописуванням тощо). Ця форма застосування дидактичних карток не потребує

творчої діяльності, однак робить навчальний процес раціональнішим, зрозумілішим та інтенсивнішим.

3. Під час закріплення та перевірки знань. Це вимагає опису або графічного зображення окремих фактів або зв'язків, які були вже обговорені на попередніх уроках або на даному уроці. Такі заняття вимагають використання здобутих раніш знань, тобто застосування відомих фактів у нових ситуаціях.

4. На практичних заняттях. У цьому разі учні вносять до карток результати спостережень, дослідів.

5. На екскурсії. Під час самостійного вивчення природних об'єктів.

Для дидактичних карток ми рекомендуємо такі види запитань завдань:

Запитання для порівняння:

1. Порівняння повне, коли треба визначити в порівнювальних об'єктах і загальне, і особливе — подібне і відмінне: У чому подібність і відмінність процесів розвитку і росту організму?

2. Порівняння неповне, часткове, коли від учня вимагається, щоб він визначив у порівнюваних об'єктах або тільки подібне, або лише відмінне: Чим відрізняються психічне і духовне здоров'я особистості? Порівняння може бути проведено за однією з ознак.

Завдання на визначення причинно-наслідкових зв'язків:

1. Визначити наслідки за поданою основою: Що відбувається, коли тютюн впливає на організм?

2. Визначити причини за поданим наслідком: Чому діти, народжені від матерів, що палили під час вагітності, мають зміни в стані здоров'я?

Запитання на визначення певних взаємозв'язків:

Який взаємозв'язок між загартуванням та здоров'ям? Як пристосовується організм людини до змін атмосферного тиску?

Завдання, які вимагають узагальнення і класифікації:

1. Зробити узагальнення на основі здобутих раніше уявлень і понять (показати на фотографіях різні лікарські рослини, які з них вивчалися раніше).

2. Підібрати за даним зразком подібні до них об'єкти (розглядаючи фотографію, відібрати ті частини рослини, які використовують в лікарському виробництві).

3. Дати класифікацію рослин, представлених на фотографії, за таксономічними одиницями.

4. Узагальнити відомості, пов'язані з життєдіяльністю рослинних організмів. Які умови необхідні для збирання лікарських рослин?

Запитання, які вимагають визначення основних характерних рис, ознак предметів і явищ, а також умов перебігу будь-якого процесу:

Яке значення для життєдіяльності людини має вода? Яке значення для здоров'я має ранкова гімнастика?

Завдання для самостійної роботи:

1. Виберіть один із дидактичних засобів, визначте розділ програми та тему уроку, де його можна використати. Продумайте можливі варіанти його використання на уроці (завдання індивідуальне).

2. Розробіть дидактичну картку до будь-якого уроку розділів програми «Фізичне здоров'я», продумайте методику її застосування з наступним захистом її на занятті (індивідуально).

Тема 6. Позакласна робота та її значення в навчальному процесі

Уроки, лабораторні і практичні заняття дозволяють озброїти учнів глибокими, міцними знаннями про формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, життєвими навичками безпечної для життя і здоров'я поведінки, а також сформувати в учнів науковий світогляд, вирішити низку виховних завдань.

Найповніше навчально-виховні завдання шкільного курсу з основ здоров'я вирішуються на основі тісного зв'язку класно-урочної системи навчання з позакласною роботою учнів.

Позакласні заняття є формою різноманітної організації добровільної роботи учнів поза уроком під керівництвом учителя для заохочення і виявлення їхніх пізнавальних інтересів і творчих здібностей розширення і доповнення шкільної програми з основ здоров'я.

Добре поставлена позакласна робота має велике навчально-виховне значення. Вона дозволяє учням значно розширити, усвідомити і поглибити здобуті на уроках знання, перетворити їх у стійкі переконання за допомогою спостереження і експерименту — основних переконливих методів валеологічної науки.

Широке використання у позакласній роботі спостережень і дослідів розвиває в учнів дослідницькі нахили. У позакласній роботі легко здійснювати диференціацію навчання і застосовувати індивідуальний підхід. Вона дозволяє враховувати всебічні інтереси учнів, поглибити і розширити їх у потрібному напрямі, дає змогу глибше здійснювати зв'язок теорії з практикою, реалізувати принцип політехнічного навчання.

Форми і види позакласної роботи з основ здоров'я різноманітні, їх можна згрупувати так:

- 1) індивідуальні заняття;
- 2) групові заняття;
- 3) масові оздоровчі заходи.

Досліди і спостереження у природі, ведення моніторингу за станом здоров'я («Паспорту здоров'я»), випуск стінгазет, виготовлення засобів наочності, позакласне читання, підготовка доповідей — види *індивідуальної позакласної роботи*.

Основним видом *групової позакласної роботи* є гурток. Проте сюди можна віднести засідання валеологічного клубу «Клуб здоров'я», екскурсії, тематичні класні години з питань здорового способу життя тощо.

Масові заходи оздоровчого характеру припускають участь більшої кількості учнів — декількох класів, усієї школи. Їм властива суспільно-корисна спрямованість. Сюди належать вечори на теми здоров'я та здорового способу життя, збір лікарських рослин для гербарію та фітопрепаратів (оздоровчі чаї),

боротьба зі шкідливими звичками на території школи, шефська допомога дітям з вадам та людям похилого віку тощо. Усі перелічені види і форми позакласної роботи пов'язані між собою і доповнюють один одного. Індивідуальна позакласна робота може стати груповою. Робота ж гуртків може перерости у проведення масових заходів (наприклад, проведення конкурсу наукових робіт, рефератів, плакатів) в межах школи.

Планування позакласної роботи. Позакласна робота з основ здоров'я планується. Форма плану може бути вільною, зручною для вчителя. Однак під час планування роботи гуртка слід проаналізувати різноманітні види діяльності школярів згідно з темами, які вивчаються. Теми роботи гуртка не повинні повторювати тем шкільної програми, проте їх слід враховувати

Роботу з будь-якої теми плану можна проводити в такій послідовності:

1. Вступне заняття (майже завжди має теоретичний характер).
2. Самостійна робота юннатів (майже завжди дослідницького характеру).
3. Звітне заняття.
4. Випуск стінних газет, журналу, оформлення виставки за результатами роботи.

Розробка того чи іншого позакласного заходу містить у собі наступні етапи роботи:

1. Вибір теми, форми і види заходу.
2. Підбір літератури, її вивчення, відбір змісту.
3. Розробка сценарію заходу.
4. Написання конспекту заходу.

Завдання для самостійної роботи:

1. Наведіть приклади індивідуальних занять, групових занять та масових оздоровчих заходів з основ здоров'я.
2. Розробіть позакласний захід на тему здорового способу життя.
3. Розробіть план позакласних заходів на рік для учнів 7-го класу на навчальний рік:

Дата	Назва заходу	Форма проведення	Вид
вересень		екскурсія	групова
жовтень		ярмарок	масова
листопад		вистава	групова
грудень		газета	індивідуальна

Тема 7. Методика формування понять

Формування вмінь та навичок визначається, головним чином, послідовністю розвитку понять. Тісний взаємозв'язок знань, умінь та навичок зумовлює обсяг, місце практичних дій учнів та складає навчальне завдання розділів курсу «Основи здоров'я». Навчання пов'язане з розумовими здібностями учнів. Найважливіші його завдання — розвиток розумових здібностей учнів, озброєння їх засобами розумової діяльності (аналізом, синтезом, порівнянням, узагальненням, систематизацією тощо).

У вирішенні цього завдання велику роль можуть відіграти між- та внутрішньо-предметні зв'язки. Внутрішньо-предметні зв'язки складають основу системних знань певного предмета (здоров'я — життя — людина тощо).

Міжпредметні зв'язки об'єднують проміжні навчальні предмети (біологію, хімію, фізику, філософію). Тому, вирішуючи загальні завдання розумового розвитку школярів, учитель у процесі навчання мусить приділяти велику увагу систематизації знань.

Вивчення курсу «Основи здоров'я» дозволяє вирішувати й виховні завдання. На конкретному матеріалі про організм людини як єдине ціле складається природничо-наукова база для розвитку світогляду учнів. Проведення самостережень, найпростіших дослідів на власному організмі допомагають учням пізнати світ. Так, поступово знання перетворюються на переконання.

Методика формування санітарно-гігієнічних знань, умінь та навичок. Для реалізації формування у учнів санітарно-гігієнічних знань, умінь та навичок націлена а реалізацію цих завдань націлює програма середньої школи біології та основ здоров'я. У програмі основ здоров'я передбачено вивчення в органічному зв'язку з анатомо-фізіологічними поняттями гігієнічних понять, оволодіння якими націлене на прищеплення учням санітарних норм та гігієнічних навичок у навчання, праці, побуті, попередження та викоренення таких шкідливих звичок, як паління, вживання спиртних напоїв, наркотиків.

Під час здійснення санітарно-гігієнічного та статевого виховання необхідно сформувати наукові обґрунтування гігієнічних норм поведінки зміцнити свідоме ставлення учнів до підтримання гігієнічних норм у повсякденному житті, при цьому слід враховувати вже набутий досвід учнів, тому що гігієнічне виховання починається з дошкільного віку. Виходячи з цього завдання, вчителю слід виділити систему понять, визначити, на яких уроках їх необхідно сформувати, добрати відповідні методи та засоби навчання і таким чином організувати роботу з поняттями, щоб у школярів сформувалось переконання у необхідності виконати гігієнічних вимог, що недотримання цих норм може призвести до небажаних наслідків.

У ході *санітарно-гігієнічного виховання* учнів необхідно вести боротьбу зі шкідливими звичками учнів: палінням, вживанням алкоголю та наркотичних речовин. Робота ця не проста і повніша проводиться постійно, тому що разові заходи не даватимуть бажаного результату. В антинікотиновій та антиалкогольній пропаганді важливо спиратись на той фактичний науковий матеріал змісту розділу, який може повною мірою показати учням вплив шкідливих звичок

людини на її здоров'я. Фізіологічна грамотність учня робить його стійким щодо шкідливих для здоров'я нахилів.

Дослідження вчених-методистів встановлено такі характерні основи, формування санітарно-гігієнічних навичок в учнів:

1. Правильне оцінювання учнями свого життєвого досвіду з точки зору вимог гігієни та фізіологічного обґрунтування гігієнічних правил сприяє формуванню в учнів свідомого ставлення до їхнього виконання.

2. Глибоке розуміння корисності гігієни для здоров'я дає змогу побудувати позитивне ставлення до свого здоров'я та гігієнічно правильної організації життя.

3. Значний вплив на закріплення гігієнічних навичок має розуміння шкоди, що завдається здоров'ю, якщо не виконувати правила гігієни. У такому разі учні стають особливо точними у виконанні гігієнічних правил (вимог).

4. Позитивні результати виконання гігієнічних вимог також є стимулом подальшого їх виконання.

5. Формування санітарно-гігієнічних звичок тісно пов'язано із самовихованням. Прагнучи до закріплення гігієнічних звичок, учні виховують свої вольові якості.

Таким чином, анатоמו-фізіологічні знання дозволяють учням впливати на стан свого здоров'я, правильно оцінювати свій досвід, розуміти необхідність виконання гігієнічних вимог. Під час вивчення основ здоров'я значна кількість начальних годин присвячена вирішенню завдань статевого виховання учнів. Робота зі статевого виховання, на жаль, у масовому досвіді шкіл вирішується неплановірно та непродумано.

Статеве виховання — це процес формування моральних та гігієнічних норм поведінки, пов'язаних із фізіологією та психологією статевого розвитку. Воно вимагає великої просвітницької роботи. Під час вивчення цього розділу виховання здорового ставлення до питань статі в учнів можна вирішувати у двох напрямках: формуючи біологічні поняття та знання та закріплюючи морально-етичні норми поведінки юнаків та дівчат. Окрім уроків, можна проводити бесіди з питань гігієни статі та моралі окремо для хлопчиків та дівчат (проводить шкільний лікар). Не приховуючи біологічної основи статевого почуттів, властивий тваринам у формі інстинкту розмноження, у бесіді слід підкреслити, що у людини вони підпорядковані нормам моралі. Таким чином, визначають біологічний та моральний статевий потяг. У бесідах значну увагу треба приділяти розкриттю гігієнічних умов життя юнаків та дівчат.

Статеве виховання — це соціальне і моральне виховання в поєднанні зі статевою освітою. Статеве виховання тісно пов'язане з гігієнічним, естетичним, трудовим, правовим та фізичним. Заміна його статевою освітою неприпустима, через те, що суто просвітницька діяльність завдасть більше шкоди, ніж користі, буде сприяти ранньому пробудженню статевого інстинкту і потягу до їхнього задоволення. Досягнення необхідної сексуальної освіти виправдано тоді, коли воно буде узгоджене з формуванням у школярів високих моральних якостей.

Завдання статевого виховання — навчити молодь керувати статевим інстинктом, підпорядковувати його людському розуму, моральним принципам, сприяти всебічному гармонійному розвитку дитини, прищеплювати з дитинства

гігієнічні навички, забезпечувати нормальне формування та функціонування статевої системи в зрілому віці; дати знання про психофізіологічні особливості чоловічого і жіночого організмів, формувати ставлення до статевого потягу як невід'ємного почуття любові, виховувати відповідальність за здоров'я майбутніх гармонійних подружніх відносин.

У вирішенні завдань статевого виховання першочергова роль повинна належати сім'ї, тому батьки мають бути освіченими в питаннях статі. Для правильного статевого виховання необхідні відверті стосунки між дітьми та батьками. На формування сексуальної поведінки молоді та їхніх поглядів на міжстатеві стосунки може негативно впливати побут сім'ї. Спостереження за статевими контактами батьків, лихослів'я, аморальна поведінка батьків та матерів сприяють статевої розбещеності підлітків, формують у них цинічну і безсоромну поведінку. Навпаки, люблячі та поважаючи один одного, батьки поступово виховують у дітей недозволеність статевих контактів без почуття любові.

Незважаючи на наявні труднощі у взаєминах батьків і дітей, у процесі статевого виховання підростаючі діти намагаються дістати від батьків знання, що стосуються питань статі. І щоб джерелом цих знань були батьки, а не «вулиця», вчителі мусять допомогти татам і мамам. Тому, організовуючи та плануючи заходи зі статевого виховання учнів, учителі, насамперед, повинні звернути увагу на роботу з батьками.

Спільні виховні дії батьків та вчителів найбільш ефективні за індивідуальної роботи зі школярами. Є дві точки зору на організацію статевого виховання дітей у школі. Перша — інформацію з проблем статі діти повинні добувати на спеціальних уроках гігієни та психофізіології статі. Друга — виділення з програми спеціальних занять зі статевого виховання надасть тематиці небажаної привабливості, тому ця інформація має бути органічно включена у навчальний процес і в загально-виховну роботу.

Можливо, що обидві точки зору можуть мати місце в школі. Співбесіди з учнями зі статевих проблем у процесі виховної роботи, під час проведення позакласних заходів часто проводити важко. Перешкоджає відсутність потрібних знань та почуття хибного сорому. Проте, оскільки статево виховання і частково статева освіта як його елемент в школі обов'язкова, необхідно проводити спеціальні уроки з гігієни статі. Однак, проведення таких уроків не виключає активної роботи вчителів зі статевого виховання в щоденному навчальному та виховному процесі.

Статева освіта передбачає здобуття школярами сексуальних знань, строго диференційованих у віковому статевому аспекті, з урахуванням соціальної та моральної зрілості учнів. Викладання відповідного матеріалу повинне мати не тільки просвітницький характер, але й обов'язково бути невід'ємною частиною процесу морально-естетичного виховання.

Методи та форми навчання. Якість знань учнів під час вивчення організму людини значного мірою залежить від використання методів навчання. Зазвичай, на уроках мають місце словесні, наочні та практичні методи, але, враховуючи життєвий досвід учнів, ступінь оволодіння вмінням спостерігати, працювати з підручником, ставити найпростіші досліди під час вивчення змісту розділу,

можна надавати їм змоги більше працювати самостійно, залучаючи їх до активного пошуку, тобто зробити навчальну діяльність продуктивною. У зв'язку з цим, залежно від ситуацій, створюваних на уроках, той чи інший метод може виконувати ілюстративно-репродуктивну, пошукову дослідницьку функції. Це означає, що на уроках може бути використана, наприклад, пошукова бесіда ілюстративно-репродуктивне чи пошукове спостереження.

Велике пізнавальне значення має *спостереження* учнів над своїм власним організмом. Деякі з них можна проводити в класі, якщо вони короточасні та є змога побачити їх результати протягом уроку. Разом з тим багато самоспостережень (моніторинг здоров'я) має тривалий характер і тому вони, можуть бути перенесені на позакласний час. До короточасного самоспостереження, що проводиться на уроці, можна віднести: досліди зі з'ясування втоми м'язів за різних умов; зміни роботи серця під час різних навантажень на організм (за пульсом); колінний рефлекс; визначення життєвої ємкості легень за допомогою спірометра; визначення гостроти слуху тощо.

До тривалих самоспостережень слід віднести: зіставлення товщини м'язів за систематичного тренування; розглядання підшкірних вен у різному положенні руки; визначення дихальних рухів за різних умов; вироблення та гальмування умовного рефлексу.

Під час проведення спостережень необхідно дотримуватись тимчасових параметрів вести точний облік умов, що змінюються, фіксувати результати спостережень.

Значне місце в засвоєнні учнями матеріалу, що вивчається, посідає демонстрування аудіовізуальних засобів.

Навчання учнів змісту розділу здійснюється через *систему уроків* які, згідно з дидактичними цілями, бувають вступними, такими, що розкривають зміст теми, узагальнюючими, контрольними-обліковими та комбінованими.

За видами уроки також різноманітні. Це лекційні, семінарські, лабораторні, проблемні, кіно-, телеуроки тощо.

На *лекційних уроках*, як правило, джерелом знань є слово вчителя, тому тут переважають словесні методи. Але вони можуть бути і проблемними.

На *лабораторних уроках* джерелом знань є робота самих учнів, отже переважають практичні методи: спостереження, експеримент. Слово вчителя тут має іншу функцію — він проводить інструктаж до практичної роботи учнів.

На *кіно- та телеуроках* джерелом знань є навчальні фільми, тому тут, здебільшого використовуються наочні методи, а вчитель за допомогою слова орієнтує учнів на процес самоспостереження.

Значне місце під час вивчення організму людини посідають *проблемні уроки*, характерною особливістю яких є постановка проблемних завдань та організація вчителем самостійного навчального пошуку учнів, спрямованого на розв'язування цих завдань. Як правило, цей самостійний навчальний пошук учнів пов'язаний із проведенням спостережень, постановкою дослідів у поєднанні з роботою з підручником.

Окрім уроків, широко використовується *позаурочна робота*. В шкільній програмі з «Основ здоров'я» наведені рекомендовані екскурсії.

Методика проведення самоспостережень, демонстраційних дослідів та спостережень. Успішність навчання залежить не лише від змісту, але й від методів, за допомогою яких учень здобуває необхідні знання, виховується. Серед методів навчання особливого значення набувають методи спостереження, самоспостереження та дослідів.

Метод спостереження полягає в цілеспрямованому сприйнятті об'єктів з навчальними цілями, інколи для кращого спостереження об'єкт, за яким проводиться спостереження, підлягає фізичним змінам.

Спостереження за характером розумової діяльності учнів можуть мати ілюстративний та дослідницький характер.

Ілюстративні спостереження не дають нових істотних знань, але вони конкретизують, уточнюють, поглиблюють вже здобуті знання і тому мають освітнє значення. Під час ілюстративних спостережень виконання безпосереднього пізнавального завдання добре узгоджується з роботою зі встановлення зв'язку між певними, поняттями та загальними: наприклад, у процесі вивчення організму людини учням пропонують встановити співвідношення між його будовою та функціями.

Дослідницьке спостереження збуджує зацікавленість, сприяє розвитку самостійного мислення. У навчальному процесі використовують як ілюстративні, так і дослідницькі (інколи) спостереження. Важливо лише, щоб учитель правильно уявляв собі критерії вибору методу. У тому разі, коли учень не може самостійно побачити та зрозуміти істотні особливості об'єкта, який він спостерігає, немає необхідності примушувати його це робити.

Спостереження може бути лабораторним і демонстраційним. Для того, щоб учні під час спостережень могли правильно побачити істотні особливості об'єкта, що вивчається, їм дають завдання. Учитель заздалегідь, напередодні чи паралельно спостереженню повідомляє мінімум опорних знань, без яких здобуті учнями знання не можуть бути достатньо свідомими. Суть дослідницьких спостережень полягає в тому, щоб в інформації вчителя були відсутні ті знання, які учні зможуть здобути самі.

Успіх кожного спостереження і самоспостереження залежить від правильно поставленого завдання. У завданнях для лабораторного спостереження воно мусить бути чітко сформульоване, визначено черговість спостереження. Кожна робота, в основі якої є спостереження, закінчується звітом, що виконується учнями у письмовій чи в усній формах.

Перевага дослідів над спостереженням полягає в тому, що експериментатор довільно викликає явище, змінює умови спостереження і тим самим має змогу глибше проникнути в причини явищ.

Шкільні дослідів розподіляють на демонстраційні та лабораторні. Під час проведення кожного дослідів важливо, щоб учні зрозуміли завдання, хід та умови дослідів. Вони пояснюються учителем під час бесіди та закріплюється відповідним текстом завдання. Спостерігати результати дослідів і робити висновки учні обов'язково мусять самостійно.

За цієї умови дослідів сприяє найбільшому впливу на формування необхідних понять.

Завдання для самостійної роботи:

1. Які особливості організації та проведення статевого виховання учнів, його завдання?

2. Користуючись шкільною програмою та підручником, виділіть поняття статевої освіти учнів, занесіть їх у форму:

Назва теми	Поняття

3. Користуючись шкільною програмою та підручником, виділіть самоспостереження, спостереження та досліди демонстраційні та практичні роботи з тем у 7 класі, занесіть їх у форму (завдання за групами).

Тема	Само-спостереження	Спостереження		Дослід	
		<i>демонстраційне</i>	<i>лабораторне</i>	<i>демонстраційний</i>	<i>лабораторний</i>

4. Користуючись текстом підручника та робочими зошитами, розробіть зміст, методику організації та проведення дослідів, спостережень і самоспостережень з тем на власний вибір за такою схемою: а) зміст (характер розумової діяльності); б) завдання; в) місце на уроці; г) висновки, зроблені учнями (завдання за групами).

Тема 8. Типологія уроків.

Методика проведення уроків засвоєння нових знань

(варіант I)

Урок засвоєння нових знань широко застосовується у шкільному курсі. Основним його завданням є засвоєння (оволодіння) новими знаннями. На уроці засвоєння нових знань учні накопичують фактичний матеріал з теми уроку шляхом здобуття інформації від вчителя, ведення спостережень за живими тваринами, з'ясування процесів, які проходять в організмі тварини, роботи з підручником тощо.

На основі різноманітної інформації відбувається осмислення фактичного матеріалу, формування уявлень і понять.

Уроки засвоєння нових знань застосовуються як на початку теми, так і в процесі її вивчення. Важливе значення при цьому має чітке окреслення і комплексне розв'язання завдань уроку, визначення провідних методів, організація творчої пізнавальної діяльності школярів оптимальне поєднання різних форм роботи учнів у процесі засвоєння знань з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Структура уроку засвоєння нових знань може бути така:

1. Формулювання теми уроку, визначення завдань уроку, залучення учнів до роботи.
2. Актуалізація опорних знань. Відбір і поєднання методів і прийомів перевірки, контролю і оцінювання знань.
3. Мотивація та вивчення нових знань: а) конкретизація завдань і вивчення нового матеріалу, відбір методів і прийомів, спрямованих на первинне сприйняття та осмислення знань (створення проблемних ситуацій, постановка проблемних питань, розв'язання пізнавальних завдань тощо); б) узагальнення і систематизація нових знань, їхній зв'язок з попередньо вивченими, в) формування вмінь, застосування знань у процесі їхнього узагальнення.
4. Підведення підсумків уроку, а) короткий аналіз і узагальнення всієї діяльності учнів на уроці, б) записування висновків у зошити, в) підсумкове оцінювання школярів.
5. Домашнє завдання: а) мотивація домашнього завдання, диференційний підхід до нього; б) запис у щоденники; в) перевірка розуміння домашнього завдання.

Завдання для самостійної роботи:

1. Які завдання і особливості мають уроки засвоєння знань? На основі аналізу однієї з тем визначте теми уроків засвоєння знань.
2. Які методи і прийоми необхідно використовувати для активізації пізнавальної діяльності учнів на таких уроках?
3. Дайте характеристику структури уроку засвоєння нових знань.
4. Складіть докладний конспект уроку засвоєння знань (на основі плану уроку з даної теми). У конспекті зазначте зміст навчального матеріалу і завдати уроку, пов'язані з вибором методів і методичних прийомів.

Урок засвоєння нових знань з практичною роботою (варіант II)

Уроки можуть поділятися на *типи* за різними ознаками. Однією з найбільш поширених у педагогічній теорії та практиці є класифікація уроків за основною дидактичною ціллю. На основі цього виділяють такі типи уроків: урок, який розкриває зміст теми (вивчення нового матеріалу), узагальнюючий, перевірки і оцінювання знань, вмінь і навичок, комбінований.

Класифікація уроків за основною дидактичною метою найзручніша для практичного застосування. Складаючи тематичний план, учитель розподіляє уроки в темі згідно з дидактичними цілями. Особливо важливим для чіткої організації навчально-виховного процесу є правильне визначення структури і методики уроків різних типів.

Поняття «*структура уроку*» як цілісного процесу, містить три ознаки: 1) склад (з яких елементів чи етапів складається урок); 2) послідовність в якій послідовності ці елементи розміщуються; 3) зв'язок (як вони взаємопов'язані). Характер елементів структури насамперед визначається основною дидактичною

ціллю і завданнями, які слід розв'язати на уроках певного типу, щоб успішно і найшвидше досягти цієї мети.

Під час планування уроку засвоєння нових знань перед учнями ставляться відповідні завдання зі сприйняття, осмислення певних понять, законів, теорій, використання знань у формуванні умінь і навичок. Реалізація цих завдань має тісний зв'язок з організацією таких структурних елементів, як актуалізація опорних понять, постановка пізнавального завдання, сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу, осмислення в ньому зв'язків і відносин між поняттями, які формуються, узагальнення і висновки (вивчення нового матеріалу), закріплення в пам'яті нових знань.

Кожний структурний елемент уроку має свою методику, яка відповідає його цілям і завданням. На уроці формування нових знань усі способи, засоби, прийоми навчання, їхня послідовність і поєднання підпорядковані певному завданню. За переважним на уроці джерелом знань або характером навчально-пізнавальної діяльності учнів чи методом пізнання серед *видів* уроків визначають: лабораторний, кіно- телеурок, урок-лекцію, урок-семінар, проблемний урок тощо. Одні й ті самі види можуть траплятися на уроках різних типів: урок формування нових знань може бути реалізований через такі види уроку, як урок-лекція, проблемний урок, кіноурок, лабораторний урок тощо.

Вид уроку — практичний. Упродовж практичного уроку основним джерелом знань є організована вчителем практична діяльність школярів, у ході якої формуються основні поняття матеріалу, що вивчається. На такому уроці також розв'язуються завдання перетворення знань в уміння. Структурно майже кожна практична робота складається із вступної частини, практичної роботи учнів з виконання і оформлення підсумкової бесіди.

Для успішного виконання лабораторних робіт необхідні:

- а) попередня підготовка роздавального матеріалу;
- б) інструктивні картки, які містять назву роботи, її мету і план (послідовність) виконання;
- в) узагальнення знань, спрямоване на осмислення і розуміння об'єктів, які вивчаються.

На практичних уроках у середній та старшій школі важливо побудувати роботу через пошук, невелике дослідження. У цьому разі перед роботою необхідно поставити проблему чи пізнавальну задачу.

Шкільна програма рекомендує проведення найважливіших практичних робіт, спрямованих на формування і розвиток кількох спеціальних загально-навчальних умінь.

Важливо, щоб учитель ретельно готувався до практичної роботи. Особливе значення при цьому має добір відповідної наочності. Методи засвоєння нових знань не відрізняються від інших типів і видів уроків. На цьому уроці засвоєння нових знань багато часу приділяється практичним методам: спостереження, розпізнавання об'єктів, порівняльно-аналітичні методи, експеримент. Через засвоєння знань в учнів формуються загальнонавчальні вміння і навички. Практичні методи застосовуються в ході виконання учнями лабораторної роботи.

Той час, який дається на безпосереднє виконання учнями лабораторної роботи, є творчою, самостійною роботою учнів.

У ході виконання практичної роботи вчитель ставить перед учнями різні пізнавальні завдання, створює проблемні ситуації. Інколи проведення практичних робіт ускладнюється через відсутність натурального роздавального матеріалу, рекомендацій з методики їхньої організації та проведення, а також відсутність інструкцій до змісту цих робіт та порядку їхнього виконання у шкільному підручнику. Збирати роздавальний матеріал учитель може в процесі своєї роботи.

Завдання для самостійної роботи:

1. Які типи уроків ви знаєте? Чим типологія уроків за змістом відрізняється від типології уроків за дидактичними цілями?
2. Що характерно для уроків, які розкривають зміст теми? Що лежить в основі класифікації видів уроків?
3. Які особливості має урок з практичною роботою? Користуючись шкільною програмою з основ здоров'я та підручником, визначте систему понять даних уроків.

Схема плану уроку

1. Тема уроку, клас.
2. Завдання уроку.
3. Обладнання.
4. Тип уроку.
5. Схематичний запис плану уроку:

№	Структурні елементи уроку	Навчальна і організуюча діяльність учителя (зміст викладання, запитання, організація самостійної роботи)	Навчальна діяльність учнів	Засоби навчання	Методи навчання

Тема 9. Типологія уроків.

Методика проведення сучасного комбінованого уроку

До комбінованих належать такі уроки, на яких ставляться і вирішуються два, або декілька рівноцінних дидактичних завдань, наприклад перевірка знань, умінь, навичок і формування нових знань або вивчення учнями нової теми і формування нових знань. Подібних комбінацій може бути багато. Комбіновані уроки в практиці роботи вчителя зустрічаються дуже часто. Структура такого уроку залежить від тих завдань, що висуваються на даний урок.

Включення в структуру комбінованого уроку вивчення нового матеріалу може здійснюватися різними методами. Як правило використовують метод спостережень в ході практичної роботи.

Вчитель має різні форми і методи перевірки та обліку знань і вмінь учнів. За формою контролю знань вони можуть бути: індивідуальні, групові і фронтальні.

Методи багато в чому подібні до методів вивчення нового матеріалу. Наприклад, із *словесних методів* застосовуються:

- а) усна відповідь на запитання (бесіда);
- б) усна відповідь на тему — розповідь;
- в) дискусія;
- г) доповіді на семінарах, конференціях тощо.

Із *наочних методів* широко використовуються вчителями схематичні малюнки на дошці і в зошитах; надписування частин на розданих схематичних малюнках; демонстрування таблиць або картинок під час розповіді; демонстрування натуральних об'єктів рослин, скелетів, а також образотворчої наочності, муляжів, моделей, і т. п.; визначення препарату під мікроскопом, об'єктів на роздавальному матеріалі або малюнках; заповнення на дошці схем, діаграм, таблиць; повідомлення учня з демонструванням попередньо поставленого досліду і результатів спостережень тощо.

Із *практичних методів* використовуються спостереження, приготування препарату, пояснення і його замальовування, виконання практичної роботи з використання, розпізнавання, порівняння і визначення об'єктів досліду, підготовка і проведення досліду, оформлення його результатів. Під час планування перевірки знань, умінь і навичок усі методи використовуються в поєднанні з різноманітними прийомами.

Методика проведення практичної роботи комбінованого уроку. Під час організації *практичної роботи* перед учнями ставиться запитання або проблемне завдання, яке має бути розв'язане в ході спостереження. Спостерігаючи, учні проводять самостійну роботу: вимірюють, підраховують, описують тощо. У результаті такого спостереження учні подають матеріал, який доводить той факт, який вони опрацьовували. Спостереження виконується загалом самостійно за інструкцією, яка подається усно або письмово. Результати його фіксуються учнями в зошитах.

На комбінованих уроках, як зазначалось раніше, можна розв'язувати різні дидактичні завдання в їхньому поєднанні. На даному занятті буде розглянуто комбінований урок, на якому потрібно провести перевірку знань і вмінь учнів і вивчити новий матеріал.

Облік знань з основ здоров'я мусить не тільки виявляти знання пройденого, але й розвивати всю навчальну діяльність учнів з даного предмета: засвоєння теоретичних знань, уміння застосовувати їх на практиці і спеціальні вміння і навички (поставити дослід, користуватися прикладами та інструментом, лупою і мікроскопом тощо).

В валеології можливі різноманітні форми і методи обліку знань учнів, але провідну роль завжди відіграють питання вчителя. Запитання про подуються учням у чіткій системі ти послідовності. Не треба ставити питання нелогічні, не

поєднані одне з одним, або формулювати їх на зразок заголовка параграфа. Такі питання не вчать логічній переробці тексту лід час відповіді та вмінню оперувати фактичними даними, а привчають тільки до простого переказу прочитаного. Вчитель формулює запитання таким чином, щоб вони примушували учнів зіставляти, порівнювати, пов'язувати різні явища.

Учитель повинен прагнути, щоб учні під час відповідей застосовували не тільки словесні методи, але й вміли користуватися таблицею, але й давати пояснення проведеним спостереженням і досліддам тощо.

Тому й потрібні запитання не тільки: «Що ти знаєш?», але й «Як ти розумієш?», і «Як ти можеш пояснити?», «Що ти вмієш?». За допомогою питань, завдань можна з'ясувати не тільки теоретичні знання, але й уміння.

На комбінованих уроках, де, крім перевірки знань, ставиться завдання вивчення нового матеріалу, як правило, перевіряються знання матеріалу попереднього уроку. Використовуються і актуалізуються опорні поняття.

Якщо вивчення нового матеріалу пов'язане з формуванням нових понять, то вчителю необхідно ретельно добирати методи, прийоми і засоби, необхідні для уроку. Особливе місце при цьому належить слову вчителя, оскільки учням самостійно, без попередньої підготовки, важко виділити головні істотні моменти змісту матеріалу, який вивчається.

Завдання для самостійної роботи:

1. Користуючись шкільною програмою і підручником, розподіліть матеріал теми «Фізичне здоров'я» за уроками, визначте систему уроків і найважливіші поняття теми, які треба сформулювати.

2. Визначте для кожного уроку рекомендовані програмою теми практичних.

3. Які об'єкти можуть бути використані для проведення практичної роботи? Сформулюйте запитання і завдання, визначте методи і засоби для перевірки знань, умінь і навичок.

4. Випишіть у зошит основні практичні роботи з курсу «Основи здоров'я» для обраного вами класу згідно таблиці:

Перелік практичних робіт для учнів _____ класу

Розділ програми	№ роботи	Назва практичної роботи	Об'єкт дослідження	Методи дослідження	Способи перевірки знань учнів

5. Складіть план-конспект уроку з практичною роботою.

Тема 10. Типологія уроків. Методика проведення кіноуроку

Вид — кіноурок. Під час планування кіноуроків потрібно знати особливості методики демонстрування навчальних кінофільмів та кінофрагментів. Навчальне кіно має певні переваги перед багатьма наочними засобами: показ дії в русі, інтенсивне здобуття інформації.

До демонстрування навчальних кінофільмів на уроках необхідно готувати учнів шляхом постановки перед ними запитань, на які вони мусять дати відповідь після перегляду кінофільму або його частини. Така підготовка організовує і спрямовує увагу школярів, сприяє цілеспрямованому засвоєнню інформації, збуджує мислення та інтерес до фільму.

Демонстрування навчальних фільмів вимагає дотримання ряду правил. Навчальні фільми повинні органічно включатися в урок як один з важливих посібників. Тоді, коли у фільмі треба звернути увагу на окремі деталі, вчитель супроводжує їх короткими і чіткими словесними поясненнями, виключаючи при цьому дикторський текст.

Інколи корисно використовувати повторне демонстрування ряду кадрів. Під час перегляду, коли це потрібно роблять перерви в демонструванні і включають в урок роботу з іншими посібниками.

Застосування технічних засобів навчання (ТЗН): кіно, телебачення, навчальних машин, тепер не вважають особливим «методом» надання інформації учням. Ці ТЗН включаються вчителем в урок у необхідному поєднанні з іншими посібниками і під час вивчення навчального матеріалу. Використання ж їх поза уроками буде вже позаурочною і позакласною формами роботи.

Завдання для самостійної роботи:

1. Перегляньте навчальний фільм «Шкідливі звички» і виконайте такі методичні завдання:

- а) виділіть систему понять, які розкриваються у змісті фільму;
- б) визначте навчально-виховне значення показаного фільму; дійдіть висновку, чи можна використати фільм як джерело знань під час вивчення нового матеріалу;
- в) визначте, на яких уроках можна використати наданий кінофільм;
- г) складіть запитання або завдання, які спрямовуватимуть увагу учнів;
- д) визначте методи і прийоми роботи з іншими наочними посібниками у поєднанні з демонструванням фільму.

Тема 11. Типологія уроків. Методика проведення блочно-модульного уроку

Різні типи та види уроків можна проводити, використовувати нові технології в побудові змісту навчального матеріалу та різних прийомів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Однією з таких технологій є блочно-модульна. Вона складається з блоку, модулів (М) та навчальних елементів (НЕ). Готуючись до проведення блочно-модульного уроку слід передбачити «джерело інформації для

учнів», «різні види творчої самостійної роботи», розробити зміст вхідного контролю і вихідного контролю знань учнів.

Приклад:

Тема: Харчування підлітків.

Інтегруючі дидактичні задачі уроку: вивчити вікові вимоги до харчування, ознайомитись з вимогами до харчування, питного режиму при інтенсивному харчуванні підлітків; значенням профілактики йододефіциту.

Розвивати логічне мислення, вміння порівнювати вивчені об'єкти, робити висновки, виділяти головне, користуватися різними джерелами інформації, знаходити необхідний матеріал, визначати і оцінювати рівень своїх знань.

Виховувати культуру здорового способу життя, загально-навчальні вміння працювати в колективі.

Засоби наочності: таблиця «Компоненти їжі», фільм «Раціональне харчування».

Структура побудови уроку.

1. Формування завдань (короткий зміст їх записується на дошці).

Учитель підкреслює зміст блоку (номер модуля).

Зміст та побудову уроку наведено в таблиці:

<i>Модуль</i>	<i>Навчальні елементи</i>	<i>Джерело інформації для учнів</i>	<i>Короткий зміст навчального матеріалу</i>	<i>Різновиди самостійної діяльності учнів</i>
Модуль 1	HE-0		Інтегруючі задачі записуються на дошці, учитель звертає увагу учнів на основні наукові поняття, термінологію, а також вміння, якими повинні оволодіти учні.	
	HE-1	Самостійна робота з робочими зошитами	Завдання: з'ясувати рівень своїх знань з попередньої теми. «Вхідний контроль», перевірити за кодом (кодоплівка), з'ясувати помилки, виправити їх, при необхідності звернутися до товариша, вчителя.	Взаємоконтроль по групах
		Первинне засвоєння знань. Розповідь учителя		

Завдання для самостійної роботи:

1. В чому Ви бачите переваги блочно-модульної системи навчання?
2. Чим відрізняється модуль від навчального елемента?
3. Складіть план-конспект блочно-модульного уроку.

Тема 12. Типологія уроків. Методика проведення узагальнюючого уроку

У типології уроків з дидактичними цілями виділяють урок узагальнення і систематизації знань. Основна дидактична мета його — приведення засвоєних учнями понять у струнку систему, яка передбачає розкриття і засвоєння зв'язків і співвідношень між її елементами. Кінцевим результатом засвоєння таких систем знань є свідоме оволодіння основними теоріями і провідними ідеями навчального предмета. Досягненню цієї дидактичної мети і сприяє спеціальний урок. Провести узагальнення — означає розкрити суть, закономірність, зв'язок окремих предметів і явищ усередині якогось цілого. Визначення загального характеру предметів і явищ проводиться за допомогою таких розумових операцій, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, тому на узагальнюючих уроках запитання і завдання учням мусять бути націлені на формуванні саме таких умінь, а також на розвиток розумової діяльності.

Узагальнюючі уроки можна розділити на такі групи: урок з однієї конкретної теми, урок з декількох загальних тем або уроки з розділу в цілому.

Структурно на узагальнюючих уроках виділяють такі елементи як перевірка знань, умінь, виділення головного, суттєвого в темі, закономірність законів, теорій, об'єднання знань у систему. Узагальнюючі уроки можуть бути реалізовані через різні види: кінотелеуроки, конференції, лекції, ігри за ролями, семінари тощо.

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначте місце узагальнюючого уроку в системі уроків теми.
2. Розробіть план узагальнюючого уроку з теми «Соціальна складова здоров'я»:
 - а) визначте пізнавальне завдання уроку;
 - б) виділіть головні поняття теми;
 - в) визначте місце демонстрування фільму на уроці;
 - г) сформулюйте запитання бесіди за змістом фільму, продумайте їхню послідовність;
 - д) які висновки мусять зробити учні в кінці уроку, сформулюйте їх.

Тема 13. Методика проведення шкільних екскурсій

Шкільна екскурсія — це форма навчально-виховної роботи з класом або групою учнів, яка проводиться поза школою з певними навчально-виховними завданнями: вивчаються об'єкти у природних або штучно створених умовах з тем, визначених програмою. Екскурсії належать до системи уроків з ряду тем шкільної програми. Зміст екскурсій має безпосередній зв'язок з матеріалом, який вивчається на уроках.

Кожна екскурсія вимагає ретельної підготовки і плану її проведення. На останньому перед екскурсією уроці або в позаурочний час визначається необхідний зв'язок зі змістом теми, яка вивчається, ставляться запитання, на які можна знайти відповідь тільки на екскурсії, розподіляються завдання для спостережень і збирання матеріалу. За день-два до екскурсії вчителю необхідно оглянути місцевість, де має відбутися екскурсія, знайти найтипівіші об'єкти для вивчення і визначити маршрут, місця зупинок для пояснень, самостійних спостережень учнів, збирання матеріалу, узагальнюючої бесіди. Ця робота вчителя завершується складанням плану екскурсії.

Структуру екскурсії складають такі частини: тема екскурсії; пізнавальне завдання для учнів; короткий виступ у формі розповіді або бесіди; самостійна робота учнів, їхні звіти; додаткові відомості вчителя; узагальнююча бесіда.

Про час, місце та мету проведення екскурсії вчитель повідомляє завчасно. Основний метод навчання на екскурсії — спостереження, що застосовується поряд з бесідою, невеликою розповіддю чи поясненням. Попередні підсумки підбиваються після закінчення екскурсії, а кінцеві результати оформлюються як письмовий звіт, змонтований гербарний матеріал, колекція, стенд.

Доцільно спочатку дати план звіту, що полегшує учням роботу над ним. Оцінюється не лише звіт, але й робота учнів, їхня активність під час виконання завдань, уміння вести цілеспрямовані спостереження і оформлюють матеріали. Згідно з поставленими цілями, екскурсії можуть бути вступними, з вивчення системи понять, узагальнюючими.

Для формування наукового світогляду учнів проводяться інтегровані та міжпредметні уроки.

Головне для кожної екскурсії — це активна творча пізнавальна діяльність учнів. Для цього необхідно чітко визначити навчально-виховні завдання. Учні повинні знати, що треба побачити, про що дізнатися під час екскурсії. Вчитель формує завдання, розподіляє учнів на групи. Кожна група дістає конкретні завдання, знає послідовність їхнього виконання і завдання з вивчення додаткової літератури до екскурсії та після неї. Найважливішою частиною в структурі проведення екскурсії є підбиття її підсумків.

Шкільною програмою з основ здоров'я передбачено наступний перелік екскурсій:

5 клас — державні служби захисту населення (на вибір: міліція, швидка допомога, пожежна служба);

6 клас — центр соціальної служби для молоді (молодіжний клуб, клуб за інтересами тощо);

7 клас — робота дільничного інспектора;

8 клас — медична допомога: поліклініка, швидка допомога, оздоровчі центри;

9 клас — ознайомлення з роботою Центру здоров'я (громадського об'єднання, асоціації, клубу тощо).

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробіть план екскурсії на тему за вибором згідно до програми:

а) конкретизуйте тему екскурсії та її місце в системі уроків теми;

б) користуючись програмою та підручником, виділіть поняття, що вивчаються на екскурсії;

в) на вашу думку, куди ще можна провести екскурсії;

г) визначте методи ведення екскурсії;

г) розробіть хід екскурсії та проблемні завдання учням для самостійних спостережень;

д) продумайте форму звітності учнів.

Тема 14. Методика проведення контрольно-облікового уроку, уроку контролю, корекції та оцінювання знань та умінь

Згідно з розв'язуванням дидактичних завдань, серед уроків виділяють тип контрольно-облікового уроку, головною метою якого є контроль за знаннями, вміннями та навичками учнів. Місце такого уроку в системі уроків теми буває різним. Якщо тема велика, то такий урок може бути проведений десь посеред теми і наприкінці матеріалу, що вивчається. Тоді він має тематичний характер. На контрольно-обліковому уроці немає змоги повторити весь матеріал, тому необхідно виділити за допомогою програми основні поняття та провести перевірку знань за ними. Знання основного матеріалу перевіряються у тій послідовності, яка визначається логічними зв'язками між поняттями, що перевіряються.

Окрім знань, перевіряються і загально-навчальні та спеціальні вміння. Робота учнів на контрольно-облікових уроках може бути *фронтальною*, і *індивідуальною*. Урок цього типу можна розпочати фронтальною бесідою, за допомогою якої учні активізуються та залучаються до роботи, після неї можна перейти на індивідуальну перевірку знань, умінь та навичок, закінчивши урок самостійною письмовою роботою школярів. Однак, урок може мати й іншу структуру, дуже важливо під час перевірки знань використовувати диференційний підхід, враховуючи рівень підготовки учнів.

Для контрольного обліку знань можна використати тестовий контроль, що добре узгоджується за блокового вивчення матеріалу. Великі теми розділів програми поділяються на 2-3 блоки, малі об'єднують в один блок. На матеріалі кожного з блоків складається 3-4 варіанти тестів, кожен з яких має до 10 запитань.

Запитання трьох рівнів складності: ті, що вимагають репродуктивної відповіді (відтворення здобутих знань, окремих фактів, понять, термінів,

формулювання законів тощо); продуктивного (аналіз, синтез, порівняння, висновок, одержання завдань), розв'язування завдань та пояснення їх на основі вивченого чи творчого використання знань за нових умов, розв'язування нестандартних завдань, висунення гіпотез, їхнє обґрунтування тощо. Запитання передбачають певну та чітку відповідь. Тести друкуються на окремих аркушах і видаються учням на початку чи наприкінці уроку. Робота за ними проводиться протягом 10-15 хвилин.

Якщо контрольньо-обліковий урок проводиться наприкінці теми, його можна проводити як заліковий. Тоді розробляється 7-10 варіантів завдань за темою. У кожному варіанті 3 завдання чи запитання, причому одне з них передбачає репродуктивну, продуктивну та творчу діяльність школярів.

Учень, що відповів на всі завдання та запитання одного з варіантів, отримує залік.

Завдання для самостійної роботи:

1. В чому полягає специфіка контрольньо-облікових уроків?
2. В чому полягає особливість тематичного обліку знань, умінь та навичок?
3. Чим відрізняється тестовий контроль від інших видів контролю знань?
4. Складіть приклад тематичного контролю знань за обраною вами темою.
5. Користуючись шкільною програмою та підручником, виділіть блоки понять у темі «Соціальна складова здоров'я». У кожному блоці виділіть основні поняття, з яких передбачається перевірка знань. Тут же виділіть уміння, які необхідно перевірити в зв'язку з вивченим матеріалом. Отримані результати занесіть у форму:

Назва блоку	Знання та вміння, що перевіряються		
	Знання	Спеціальне вміння	Загально-навчальне вміння і навички

Тема 15. Методика проведення проблемних уроків

Проблемне навчання відрізняється від традиційного, інформаційного тим, що за його допомогою активізується самостійна розумова навчальна діяльність школярів. Учнів ставлять в умови, необхідні для самостійного мислення, а вчитель організовує навчальну діяльність школярів таким чином, щоб вони самі змогли вирішити навчальну проблему.

Зовнішніми ознаками проблемного підходу в навчанні є наявність навчальної проблеми та проблемної ситуації. *Навчальною проблемою* можна назвати будь-яке навчальне запитання, на яке учні не можуть відразу ж відповісти через нестачу

засвоєних знань, що вимагає пошуку та здобування цих знань. Навчальна проблема може бути подана в різних формах (запитання, задача, завдання) і в різних авторів називається по-різному (проблемне чи пізнавальне запитання, проблемне, пізнавальне, чи пошукове завдання тощо). Проблемне запитання, на відміну від інформаційного, обов'язково містить ще не розкрити учнями сферу суб'єктивно нових для них знань.

Одне й те саме запитання може бути інформаційним і проблемним одночасно, залежно від того, коли його поставлено: до повідомлення вчителем відповідних знань чи після цього. Для навчальної проблеми є характерним декілька особливостей: наявність одного чи багатьох ускладнень, мобілізація і застосування наявних знань, властивість викликати в учнів інтерес до проблеми, що вирішується, наявність у формулюванні проблеми деякої інформації, що підказує напрямок пошуку рішень.

Проблемна ситуація — ситуація інтелектуального утруднення, або такого стану в класі, коли учні з'ясувавши навчальну проблему, намагаються самостійно її вирішити, але відчувають ускладнення від нестачі в них наявних знань. Проблемна ситуація створює в класі особливе психічне «поле інтелектуального напруження». Починається вона найчастіше з моменту постановки вчителем навчальної проблеми, інколи передує їй, якщо вчитель проводить попередню підготовчу роботу. Важливо не лише створити проблемну ситуацію, але й зацікавити нею всіх учнів. Через це треба з'ясувати, чи всі учні зрозуміли проблему, замислились над нею.

У проблемному навчанні умовно можна виділити такі етапи:

1. Постановка вчителем навчальної проблеми та розуміння її учнями (початок створення проблемної ситуації).

2. Висунення учнями пропозицій (гіпотез) за даною проблемою та їхня спроба довести правильність пропозицій шляхом мобілізації та актуалізації наявних знань. Дуже важливо терпляче вислухати припущення учнів, не відкидаючи і не стверджуючи їх, щоб не зняти проблему. На цьому етапі продовжується зав'язка і загострюється проблемна ситуація.

3. Розв'язування проблеми шляхом самостійного пошуку і поповнення недостатніх знань (кульмінація проблемної ситуації). Шляхом намагань та помилок учні відкидають хибні передбачення, вибирають і обґрунтовують правильні.

4. Обговорення вирішення проблеми і перевірка її правильності (розв'язка проблемної ситуації).

5. Підсумки і пропозиції.

Проблемне навчання здійснюється за допомогою таких *проблемних методів*:

1. Проблемний виклад знань, коли вчитель розкриває сутність проблеми, показує шляхи їх вирішення.

2. Пошуковий (або евристичний), коли вчитель створює проблемну ситуацію, формулює проблему та залучає учнів до її вирішення за допомогою вчителя (проблемна бесіда), або цілком самостійно.

3. Дослідницький метод, за якого формулюється тема досліджуваної проблеми, гіпотеза (проблема), яку учні вирішують у ході активної самостійної діяльності.

Проблемне навчання може варіюватись за тривалістю: частина уроку, урок, декілька уроків, усі уроки теми.

Завдання для самостійної роботи:

1. Чим проблемне навчання відрізняється від інформаційного?
2. Якими ознаками характеризується проблемне навчання?
3. Яке значення на уроці має створення проблемної ситуації?
4. Які методи належать до проблемних методів навчання?
5. За шкільною програмою та підручником розподіліть матеріал обраного вами розділу програми за уроками, виділіть практичні уроки та уроки з демонстраційними дослідами та об'єктами. Визначте перелік уроків, які можна проводити із застосуванням проблемних методів навчання? Дані занесіть у форму:

№	Тема уроку	Демонстрація	Лабораторна робота	Проблемні уроки
1				
2				

Тема 16. Методи та форми навчання

Під час вивчення основ здоров'я використовуються такі самі три групи методів, що й під час вивчення інших дисциплін — словесні, наочні, практичні. Згідно з рівнем самостійного мислення учнів методи можуть бути ілюстративно-репродуктивними, пошуковими, дослідницькими (словесно-ілюстративними), словесно-пошуковими, наочно-репродуктивними, наочно-пошуково-дослідницькими тощо.

Кожний метод здійснюється на практиці за допомогою методичних прийомів. *Методичні прийоми* — це елементи того чи іншого методу, що відбивають окремі дії вчителя і учнів у процесі викладання. Серед них розрізняють логічні, організаційні та технічні.

Постановка проблемного питання, яке треба розглядати, встановлення рис подібності та відмінності, висновки, узагальнення — все це приклади *логічних прийомів*. Демонстрування зі столу вчителя чи під час обходу школярів, фронтальна робота чи робота групова належать до *організаційних прийомів*. *Технічні прийоми* — це способи демонстрування натуральних об'єктів, постановка дослідів, різноманітні способи складання схем та таблиць на дошці.

На уроках часто застосовують один і той самий метод: весь урок учні можуть проводити досліди чи спостереження, слухати лекцію чи брати участь у бесіді. Змінюється співвідношення методів. Якщо в 6-7 класах на уроках частіше застосовувались наочні та практичні методи, ніж словесні, то у 10-11 класах основне значення мають словесні методи. Методи викладання поступово ускладнюються через те, що збільшується самостійна робота учнів. Досить часто на уроках учні виступають з доповіддю чи повідомленням, які готуються ними

заздалегідь. Проводиться робота над текстом з творів відомих вчених-біологів за спеціально підібраними учителем уривком, який виписують на карточки і зберігають у кабінеті з року в рік. Із цією метою можна використати хрестоматію.

Упродовж вивчення основ здоров'я велику увагу приділяють роботі учнів з літературою. Учні повинні вміти працювати не лише з підручником, але й з іншою літературою: довідниками, словниками, науково-популярною літературою. Щоб їх навчити цього, вчитель мусить використовувати науково-популярні та наукові видання.

На уроках використовують ті самі організаційні форми навчання, що й під час вивчення інших тем: уроки, екскурсії, позакласну роботу тощо. Уроки основ здоров'я підпорядковуються загально-дидактичній типології. Це вступні, узагальнюючі, ті, що розкривають зміст теми, контрольні-облікові, комбіновані уроки. Однак, у зв'язку зі змістом розділу та віковими особливостями старших школярів, уроки можуть відрізнятися своєю видовою різноманітністю: кіно- і телеуроки, уроки-лекції, уроки-семінари, уроки-конференції тощо. Кожен з них відіграє значну роль у розвитку особистих якостей учнів і разом з тим сприяє засвоєнню валеологічних понять. Коротко зупинимось на деяких з них.

Урок-лекцію, як вид уроку, виділяють на основі домінуючого методу лекції. Лекція забезпечує високий теоретичний рівень навчання, сприяє формуванню у школярів деяких навичок самоосвіти, забезпечує прискорений темп навчання. Вона вимагає виконання низки дидактичних умов: відрізнитись цілеспрямованістю, підвищеною нормативністю. Викладення матеріалу повинно мати пошуковий характер. Упродовж лекції аудиторію необхідно активізувати. Зробити це можна різними прийомами: демонструванням аудіовізуальних засобів та різноманітних засобів наочності, запитаннями до учнів тощо.

Уроки-семінари сприяють систематизації та поглибленню знань учнів. Вони навчають їх аргументовано викладати свої думки, критично сприймати почуте. Відмінною рисою семінарських занять є високий рівень самостійності учнів. Робота з рекомендованою літературою, підручником, підготовка доповідей та повідомлень, активне обговорення теми сприяє міцному та свідомому засвоєнню навчального матеріалу. Однак семінарські заняття ефективні лише тоді, коли учні готуються до них серйозно. Для цього вчитель заздалегідь знайомить їх з темою, запитаннями, за якими передбачається обговорення, і рекомендованою літературою. Під час підготовки до семінару необхідно проводити для учнів консультації з теми за питаннями семінару.

Структура семінару може бути різною, найпоширенішою є така:

1. Вступне слово вчителя, яке нагадує учням мету семінару, знайомить з планом, ставить проблему.
2. Виступи учнів (повідомлення за заданими темами).
3. Дискусія (обговорення проводиться за запитаннями семінару).
4. Підбиття підсумків (при цьому на заключному етапі вчитель аналізує повідомлення учнів, оцінює участь їх у дискусії, узагальнює матеріал та робить висновки).

На додаток до уроків з основ здоров'я проводяться *екскурсії*.

Шкільна програма рекомендує проводити їх у державні служби захисту населення (на вибір: міліція, швидка допомога, пожежна служба), соціальні служби для молоді (молодіжний клуб, клуб за інтересами тощо), до дільничного інспектора, оздоровчих центрів та центрів здоров'я (громадського об'єднання, асоціації, клубу тощо). Враховуючи вік учнів та рівень їхніх знань, навчальна діяльність школярів у ході екскурсії повинна бути пошуково-дослідницькою.

Позаурочна робота із загальної біології може бути пов'язана з проведенням спостережень та постановкою дослідів у природі, на навчально-дослідній ділянці, в куточку живої природи. Це може бути збір матеріалу з тем «Універсальні властивості організмів», «Розмноження та індивідуальний розвиток організмів».

Урок-лекція — це вид уроку, що визначає головний метод навчання. На уроці цього виду лекція як метод посідає центральне місце. Лекція з основ здоров'я проводиться під час вивчення найскладнішого маловідомого учням матеріалу, вступу в курс, розділ, тему, під час узагальнення матеріалу, формулювання висновків.

Лекцію доцільно використовувати тоді, коли немає змоги зробити першоджерелами знань спостереження та експеримент. У зв'язку з цим лекції можна використовувати на уроках різного типу: вступних, тих, що розкривають зміст теми, узагальнюючих.

Вступні лекції дозволяють ознайомити учнів з основними цілями теми чи розділу, а під час наступних уроків показати шляхи їхнього вирішення за допомогою експерименту, спостережень, роботи з літературою, коли учні знаходять відповіді на поставлені в лекції запитання з усієї теми. На вступні лекції треба порекомендувати літературу, дати завдання для проведення спостережень, постановки дослідів.

На *лекції, що розкриває зміст певних понять теми*, висвітлюються основні поняття, показується взаємозв'язок та взаємозалежність між ними, робляться узагальнюючі висновки.

На *заклучній лекції* після вивчення тем, розділів формуються основні висновки, показуються перспективи розвитку валеології, зв'язок теорії з практикою, даються рекомендації із самостійного поглибленого вивчення учнями розглянутих питань у позакласній та позашкільній роботі.

Лекція — це монолог, що має цілий ряд специфічних рис. Від інших виступів (розповіді, повідомлення, доповіді) лекція відрізняється тривалістю (вона триває не менше за 20–25 хв.); композицією (центром її є головна теза); характером монологу та мовного оформлення (йому властивий певний внутрішній діалог, свобода стилю, експресія, емоційність) і головне — функцією.

Лекція за своєю формою покликана давати систему знань, формувати світогляд, виховувати, направляти на певну діяльність. Основні вимоги до лекції — ідейність, науковість, доступність, єдність форми та змісту, емоційність викладення, органічний зв'язок із формами навчання. На лекції вчитель має змогу показати ту чи іншу науку в розвитку, тому їй властива проблемна побудова всіх питань, що розглядаються.

У процесі створення лекції можна виділити 4 етапи: аналітичний, орієнтаційний, композиційний, редакційний.

Перший етап — аналітичний, пов'язаний з аналізом теми з точки зору актуальних питань та проблем, що містяться в ній, він виявляє ряд нових категорій понять, які необхідно розглянути. До літератури вчитель звертається, щоб з'ясувати питання, які є основою конструкції лекції, визначити оптимальну кількість понять, які можна запропонувати учням в одній лекції. Завершується цей етап формуванням теоретичної концепції лекції, яка є результатом цілеспрямованого вивчення літератури не лише з теми уроку, але й з проблем, які вона містить.

Другий — орієнтаційний, складається з таких кроків: 1) визначення структури та настрою аудиторії; 2) формування цілей; 3) формування головних тез лекції, що мають бути зібрані в один абзац, відповідь на конструктивні питання лекції.

Третій — композиційний, його кроки такі: 1) відбір методів, що активізують розумову діяльність; 2) знаходження засобів привернення уваги та інтересу до теми; 3) визначення їхнього співвідношення та місця в лекції; 4) розробка цілісної композиції та загального плану лекції.

Четвертий етап — редакційний — вдосконалення тексту лекції: 1) читання тексту лекції, виправлення неточних слів та виразів; 2) заміна виразів письмової форми формами усної мови; 3) пояснення складних термінів та понять, доцільна заміна їх простішими термінами; 4) полегшення синтаксичної побудови мови.

Ефективність лекції в основному залежить від організації навчальної діяльності учнів. Доцільно використовувати такі навчальні прийоми, як складання плану, запис основних положень лекції у вигляді тез, конспектування, складання опорних конспектів, підготовка відповідей на невелику кількість питань тощо. Все це активізує пізнавальну діяльність учнів, концентрує їхню увагу на головному, допомагає зрозуміти зміст лекції.

У лекції кожного виду слід виділити вступ, основну частину та висновок. Тема вступу — активізувати увагу учнів, залучити їх до роботи із засвоєння знань. Цього можна досягти за допомогою наведення переконливих прикладів, постановки проблеми, повідомлення цікавих відомостей, фактів з життєвого досвіду учнів тощо.

Основна частина лекції присвячена викладенню навчального матеріалу в певній логічній послідовності. Наприкінці лекції підбиваються підсумки, робляться висновки.

Завдання для самостійної роботи:

1. Чим відрізняється лекція від інших словесних методів?
2. У яких випадках вчитель вибирає урок-лекцію?
3. Які бувають види лекцій і чим вони відрізняються?
4. Які вимоги ставляться до лекцій?
5. Напишіть текст обраної лекції та складіть опорний конспект до неї.

Тема 17. Методика проведення уроків-семінарів

Семінарські заняття — це форма колективної чи самостійної роботи учнів. Зазвичай вони проводяться у вигляді бесіди чи дискусії, в процесі якої аналізуються та поглиблюються основні положення попередньо вивченої теми, конкретизуються знання, закріплюються вміння.

Семінари відіграють велику роль у розвитку учнів. Вони навчають їх обговорювати поставлені питання, самостійно аналізувати відповіді товаришів, аргументувати свою точку зору, оперативно та чітко використовувати свої знання. В учнів формується вміння складати реферат, логічно викладати свої думки, добирати факти з різних джерел інформації, знаходити переконливі приклади. Виступи учнів на семінарах сприяють розвитку монологічної мови, підвищують культуру спілкування.

Структура семінарського заняття може бути різною: це залежить від навчально-виховних цілей, рівня підготовленості учнів. Найбільш розповсюдженою є така структура:

1. Вступний виступ учителя, в якому він нагадує мету семінарського заняття, знайомить із планом його проведення, ставить проблему.
2. Виступи учнів (повідомлення чи доповіді за заданими темами).
3. Дискусія, обговорення повідомлень, доповідей.
4. Підбиття підсумків (на цьому заключному етапі заняття вчитель аналізує виступи учнів, оцінює їхню участь у дискусії, узагальнює матеріал та робить висновки).
5. Домашнє завдання (дається вчителем для закріплення здобутих знань).

Ефективність семінару багато в чому залежить від підготовки до нього вчителя та учнів. Підготовка вчителя передбачає:

1. Вибір теми, визначення цілей семінару.
2. Підготовку питань для обговорення.
3. Розподіл завдань та тем доповідей, повідомлень.
4. Організацію попередньої роботи, консультації, корекцію змісту повідомлень, доповідей.
5. Відпрацювання структури семінарського заняття, вибір методів, прийомів проведення семінару, підбір обладнання.

Підготовка учнів до семінару починається заздалегідь, приблизно за 2-3 тижні. Викладач повідомляє тему, завдання семінару, питання для обговорення, розподіляє доповіді, рекомендує додаткову літературу, проводить консультації.

Ефективність семінару залежить від умінь учнів готувати доповіді, повідомлення. Тому під час підготовки до семінару вчитель докладно пояснює як готувати доповідь, допомагає скласти план, добрати приклади, наочні посібники, зробити висновки. На консультаціях він переглядає доповіді, відповідає на запитання учнів, здійснює методичну допомогу. Повідомлення та доповіді повніші бути невеликими, розрахованими на 3-5 хв. До семінару мусять готуватися всі учні класу, тому окрім тем доповідей учителю необхідно спланувати запитання для обговорення, підготувати співдоповідачів, рецензентів чи коментаторів повідомлень.

Завдання для самостійної роботи:

1. Яке значення семінарів у навчально-виховній роботі?
2. В чому полягає підготовка вчителя до семінару? Як слід готуватися до семінару вчителю та готувати до нього учнів?
3. Яка структура уроків-семінарів? У яких типах уроків може бути використаний даний вид уроку?
4. Користуючись програмою та шкільним підручником, визначте тему уроку (семінару з вивчення даного матеріалу), узагальнюючу тему підбирає викладач, а теми семінарів з вибраних тем програми визначають самі студенти.
5. Виділіть систему понять визначених тем для семінарів, визначте їхні цілі (завдання за групами).
6. Проаналізуйте зміст семінарських занять, підготуйте запитання для обговорення (завдання за групами).
7. Продумайте та сформулюйте теми доповідей та повідомлень учнів, складіть список їх (завдання за групами).

Тема 18. Формування наукового світогляду учнів

Світогляд є системою поглядів на дійсність, в яких людина висловлює своє ставлення до навколишнього природного та соціального середовища; сукупність філософських, наукових, політичних, правових, моральних, естетичних поглядів та переконань. Це визначення показує, що для методики валеології особливо важливо утворити систему наукових знань світоглядного характеру, методичні умови та основні етапи їхнього формування, дати характеристику системі поглядів та переконань, що складаються в учнів під впливом валеологічних знань, показати життєву позицію учнів у ставленні до здоров'я та людини.

Розвитку наукового світогляду в процесі вивчення основ здоров'я сприяють вікові особливості учнів середньої та старшої школи. В них виявляється підвищений інтерес до філософських проблем у зв'язку з природною потребою осмислювати дійсність в цілому.

Вирішенню цього завдання сприяє зміст курсу. Вивчення її відбувається у світлі взаємозв'язків трьох аспектів наукового світогляду: ідей про матеріальність та матеріальну єдність світу; спільність діалектичних законів; пізнання людини та її здоров'я. У процесі вивчення основ здоров'я у поєднанні з розвитком діалектичного мислення учнів перед ними розкривається наукова картина органічного світу, історичність життя, суперечний шлях пізнання життя та людини.

Виділяють такі *основні умови формування світогляду*:

1. Глибоке наукове усвідомлення вчителем усієї системи провідних ідей, теорій, понять, що мають важливе значення для формування світогляду учнів.
2. Послідовність визначення та оцінювання кожного етапу навчально-виховного процесу (теми уроку, виду діяльності учнів з точки зору його ролі та можливого вкладу в процес формування світогляду учнів).

3. Узгодженість змісту питань світогляду з основ здоров'я зі змістом інших предметів як природничого, так і суспільно-історичного циклу (міжпредметні зв'язки).

4. Обумовленість та докази з висновків та узагальнень, що побудовані із залученням наукових фактів, використання результатів отриманих специфічними для основ здоров'я методами дослідження, розкриттям зв'язку теорії з практикою.

5. Активізація пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на усвідомлення основоположних ідей та понять, розвиток бажання з'ясувати їхню важливість для розуміння загальних закономірностей життя. Для досягнення цієї мети корисно використовувати творчі самостійні роботи, проблемні ситуації з елементами дослідницького пошуку, пізнавальні задачі теоретичного та практичного характеру.

6. Систематичне вивчення вчителем ступеня та якості розуміння учнями питань світогляду, а також пояснення їхнього ставлення до тих чи інших фактів змісту.

7. Розвиток потреби учнів застосовувати знання у навчальній та практичній діяльності, в якій виявляється ставлення учнів до реальної дійсності, їхні погляди, стійкість переконань, правильність вчинків та поведінки в різних життєвих ситуаціях.

8. Розвиток світогляду не зводиться до засвоєння знань про нього, а й пов'язаний з формуванням власної внутрішньої позиції та ставлення до дійсності.

Тому необхідно бачити в цьому складному та тривалому процесі послідовні етапи становлення світогляду, яким властиві специфічні види діяльності вчителя та учнів:

Діяльність	
учителя	учнів
Постановка конкретних завдань з формування світогляду (на уроках чи інших формах навчання)	Сприйняття завдань наукового пояснення явищ
Розкриття провідних ідей, теорій, понять	Осмислення наукових ідей, теорій, понять
Спостереження за сприйняттям матеріалу та керування цим процесом	Виявлення особистих ставлень, упевненість в істинності наукових знань
Облік результатів процесу формування світогляду	Закріплення та застосування своїх поглядів у діяльності
Постановка нових завдань та характеристика рівня їх досягнення (узагальнення)	Узагальнення світогляду учнів на досягнутому рівні їхнього розвитку

У процесі формування світогляду вчителю необхідно враховувати показники рівня сформованості його у школярів, які характерні для всіх етапів розвитку їхнього світогляду. Виділяють три таких рівні:

1. Когнітивний, що характеризується ступенем знань світогляду, містить високий рівень узагальнень, засвоєння його провідних ідей, уміння застосовувати знання для пояснення явищ дійсності.

2. Емоційний — є підтвердженням постійного інтересу до питань наукових знань про пояснення явищ дійсності.

3. Діяльний — зазначає про наявність особистих оцінок, уміння довести, захистити (відстояти) усталені погляди, точку зору, оцінити свою поведінку та діяльність.

Завдання для самостійної роботи:

1. Що таке світогляд? Які умови виділяють для формування світогляду?

2. Чим характеризується діяльність учителя та учнів на різних етапах розвитку світогляду школярів?

3. Які рівні сформованості світогляду учнів можна виділити?

4. Користуючись шкільною програмою та підручником, проаналізуйте зміст тем розділу «Фізичне здоров'я» з позиції можливості формування наукового світогляду учнів. Виділіть систему світоглядних понять.

5. Визначте внутрішньо- та міжпредметні зв'язки, що сприяють формуванню наукового світогляду учнів.

6. Розробіть навчальні ситуації під час вивчення запропонованої теми, в яких учням треба виявити свої погляди та переконання, використати наукові докази.

Тема 19. Задачі, форми і методи тематичного контролю знань учнів

У концепції розвитку загальної середньої освіти визначені мета та структура 12-річної школи. У змісті школи підкреслено, що школа повністю автономна у виборі форм організації навчально-виховного процесу, методів і засобів реалізації змісту освіти. Вчитель сам обирає форми і структуру навчальних занять, методи навчання.

Разом з тим, реформа школи орієнтує всіх учителів, що обов'язковим стає тематичний облік результатів навчання, на проведення якого навчальними програмами надається необхідний час. Важливу роль у реалізації реформи школи відіграє правильно організована, науково обґрунтована система тематичного контролю та оцінювання знань, умінь та навичок учнів.

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я є знання, вміння та навички, правила поведінки учнів в життєвих ситуаціях, емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності. Позитивно оцінюється кожний крок учня, спрямований на опанування навичками здорового способу життя, його позитивна спрямованість на ведення такого способу життя, його практичні дії, які він виконує при відпрацюванні кожної теми.

Оцінювання з основ здоров'я здійснюється на основі розроблених критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів:

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я

<i>Рівні навчальних досягнень учнів</i>	<i>Бали</i>	<i>Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів</i>
I. Початковий	1	Учень має уявлення з визначеної проблеми, за допомогою вчителя може розпізнати і назвати окремі поняття, що стосуються здоров'я та безпеки життєдіяльності.
	2	Учень намагається відтворити окремі факти, за допомогою вчителя або з використанням підручника надає елементарні дані за програмою.
	3	Учень відтворює окремі факти, за допомогою вчителя або з використанням підручника фрагментарно характеризує окремі дані щодо методів здорового способу життя та безпеки життєдіяльності.
II. Середній	4	Учень за допомогою вчителя або з використанням підручника дає визначення окремих понять; неповно характеризує ознаки здоров'я та безпечної поведінки; за інструкцією і за допомогою вчителя фрагментарно виконує практичні дії, пов'язані зі здоровим способом життя та безпекою життєдіяльності.
	5	Учень самостійно дає визначення окремих понять; за допомогою вчителя або з використанням підручника відтворює навчальний матеріал, характеризуючи ознаки здоров'я, шляхи і методи його зміцнення та збереження життя; за інструкцією виконує елементарні практичні дії здорового способу життя та безпеки життєдіяльності, звертаючись за консультацією до вчителя.
	6	Учень самостійно, зле неповно відтворює навчальний матеріал; за допомогою вчителя розв'язує прості типові навчальні ситуаційні задачі; характеризує окремі ознаки здоров'я, методи збереження життя і зміцнення здоров'я; наводить прості приклади; за інструкцією, звертаючись за консультацією до вчителя, виконує практичні дії здорового способу життя та безпеки життєдіяльності; робить розрізнені висновки.
III. Достатній	7	Учень самостійно відтворює навчальний матеріал; розкриває суть понять; розв'язує прості типові ситуаційні задачі; за інструкцією виконує необхідні

		операції з захисту та збереження власного здоров'я, надання допомоги іншим, практичні дії здорового способу життя та безпеки життєдіяльності; робить неповні висновки.
	8	Учень відповідає на поставлені запитання; дає порівняльну характеристику явищам і процесам, які характеризують здоров'я, самостійно розв'язує типові ситуаційні завдання, виправляє допущені помилки щодо реалізації здорового способу життя; за інструкцією виконує практичні дії здорового способу життя та безпеки життєдіяльності, робить нечітко сформульовані висновки.
	9	Учень вільно відповідає на поставлені запитання; самостійно розв'язує завдання, виправляє помилки щодо ведення здорового способу життя; з допомогою вчителя встановлює причинно-наслідкові зв'язки; виконує практичні дії здорового способу життя та безпеки життєдіяльності, робить чітко сформульовані висновки.
IV . Високий	10	Учень обґрунтовано відповідає на запитання, передбачені навчальною програмою; самостійно аналізує і розкриває суть явищ і процесів, що характеризують здоровий спосіб життя, узагальнює, систематизує, встановлює причинно-наслідкові зв'язки; під керівництвом учителя користується наданою інформацією; виконує практичні дії щодо здорового способу життя та безпеки життєдіяльності, робить логічно побудовані висновки відповідно до мети конкретної оздоровчої діяльності.
	11	Учень логічно, усвідомлено відтворює навчальний матеріал у межах навчальної програми; самостійно аналізує і розкриває закономірності явищ і процесів, що характеризують здоров'я, здоровий спосіб життя та безпеку життєдіяльності, їх сутність; встановлює і обґрунтовує причинно-наслідкові зв'язки; самостійно користується джерелами інформації, рекомендованими вчителем; ретельно виконує практичні дії, пов'язані зі здоровим способом життя та безпекою життєдіяльності, робить обґрунтовані висновки.
	12	Учень виявляє міцні та глибокі знання за програмою, може вести дискусію з конкретного питання щодо збереження життя і зміцнення здоров'я з використанням знань суміжних

		дисциплін, самостійно оцінює та характеризує різноманітні явища і процеси, які розкривають сутність здоров'я і здорового способу життя, виявляє особисту позицію щодо них, уміє розв'язувати проблемні завдання; самостійно користується різними джерелами інформації, у тому числі й рекомендованими вчителем; ретельно виконує практичні навички здорового способу життя та безпеки життєдіяльності, робить обґрунтовані висновки, може впоратися з додатковими завданнями; правильно поводить себе в непередбачених ситуаціях.
--	--	---

В усіх навчальних закладах визначені форми, зміст і способи проведення підсумкового контролю якості загальноосвітньої підготовки школярів, на підставі якого оцінюються навчальні досягнення кожного учня.

До завдань *тематичного контролю* та перевірки знань, умінь та навичок належить поглиблення та конкретизація важливих наукових понять, систематизація знань, встановлення взаємозв'язку (внутрішньо-предметного зв'язку) з попередньо вивченими темами.

Тематичний контроль та оцінювання знань дозволяє вирішити важливі дидактичні завдання з управління навчальним процесом, визначити індивідуальні можливості кожного школяра, подальшого просування у вивченні нового матеріалу. Здобуті в узагальненому вигляді знання створюють основу для успішного застосування тих знань, які використовуються практично.

Ефективність тематичного контролю та оцінювання знань буде тільки в тому разі, коли вона матиме усебічний характер, здійснюється за використання та детального поєднання найактивніших форм та методів контролю та оцінювання знань. Детальний відбір та поєднання найефективніших форм і методів оцінювання знань дозволяє об'єктивно виявити і оцінити оволодіння учнями знаннями, уміннями і навичками.

Перед вивченням кожної теми вчителю необхідно детально проаналізувати її зміст, виявити загальні, спеціальні та власні поняття у їхньому взаємозв'язку, визначити обсяг теоретичних знань: що учні повинні знати, якими уміннями і навичками необхідно оволодіти, а також визначити обсяг світоглядних знань, які матимуть свій розвиток і ті, що специфічні та формуються в запропонованій темі.

Успіх та результати тематичної перевірки багато в чому залежить від розумової та послідовної *поточної* перевірки знань. Кожен урок теми являє собою логічну завершену частину. Кожна така частина, урок конкретної теми закінчується підсумками, що дає вчителю можливість уявити наскільки правильно і успішно засвоїли зміст школярі. Це дозволяє ліквідувати проблеми в процесі подальшої роботи. На конкретному уроці після вивчення нового матеріалу учні відновлюють зміст на репродуктивному рівні. Разом з тим, вчитель постійно і послідовно мусить навчати учнів просуватись від репродуктивного до творчого рівня.

На підсумковому уроці під час тематичної перевірки знань необхідно ставити питання не на репродуктивному, а на продуктивному, або творчому рівні.

Форми та методи контролю знань учнів. Організаційні форми можуть бути такі: індивідуальні, парні і групові (беруть участь учні всього класу).

Добір і застосування організаційних форм щільно пов'язано з методами і прийомами оцінювання знань учнів. Тому характеристика методів контролю буде розглядатися у тісному зв'язку з організаційними формами. Сучасна школа накопичила дуже багатий досвід із застосування різних методів та прийомів проведення тематичного і поточного контролю знань. Всі ці методи можна класифікувати таким чином: словесні, практичні, письмові, графічні, тестові, комбіновані, такі, в яких одночасно використовуються письмові роботи з графічними та практичними видами діяльності учнів. Усі ці методи широко застосовуються вчителями шкіл. Словесні методи: серед них особливе місце посідають усі види бесід: фронтальні, систематизуючі, узагальнюючі, пошукові.

Але, разом з тим, індивідуальне опитування не втратило свого значення й дотепер, його необхідно застосовувати під час поточного тематичного контролю, а також під час заліків. Індивідуальне опитування дає можливість учителю не тільки встановити рівень знань, логіку і послідовність їх викладання, але й навчити учнів правильно висловлювати свої думки, культури мовлення, постановки голосу, манери спілкування вчителя з учнями.

Усний контроль знань вимагає від учителя визначити обсяг відповіді, розробити вимоги до змісту за різних видів обліку знань, відпрацювати і правильно сформулювати питання. Обсяг змісту залежить від того, у якій формі проводиться усна перевірка знань у поточній темі, підбитті підсумків теми або проведення заліків наприкінці семестру. Учитель повинен змодельовати передбачену відповідь учнів, визначити наукові поняття — тільки у цьому разі вчитель, зможе об'єктивно оцінити усну відповідь учня.

В усну перевірку необхідно включити питання, які визначають головне, істотне, спонукаючи учнів активно мислити (порівнювати, узагальнювати, наводити докази, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки). Такі питання на відповіді привертають увагу учнів усього класу, викликають цікавість і активізують їхню розумову діяльність.

Перевагою усної відповіді є висловлювання учнями своїх думок, надання повної відповіді на поставлені запитання, ведення розповіді за планом, запропонованим вчителем. Як правило, план розповіді вчитель дає на перших етапах навчання, щоб навчити учнів логічно викладати свої думки, на екскурсіях, де увага учнів розсіяна, під час вивчення складного матеріалу.

Разом з індивідуальним застосовується й щільне опитування та фронтальна усна перевірка. Школярі мусять коротко і точно викладати свої думки, що не дозволяє виявити повноту знань. Тому прослуховування коротких відповідей повинне закінчуватись узагальненням, висновками, які доповнюють *фронтальну форму перевірки*. Часто проводити фронтальну перевірку не варто.

Одним із методів перевірки знань та умінь учнів є письмова перевірка. *Письмова перевірка знань* застосовується за тематичного контролю знань учнів.

До письмових завдань належить опис об'єктів, заповнення таблиць, виконання малюнка або підписів до вже готового «німого» малюнка.

Під час тематичного контролю і оцінювання знань, умінь та навичок визначаються прикладні поняття, які дозволяють учням осмислити, де здобуті знання можуть бути застосовані практично.

Тематична перевірка та контроль знань мають велике розвиваюче та виховне значення. Особливе значення при перевірці знань мають інтелектуальні прийоми, які сприяють розвитку школяра. До цих прийомів належать завдання, які мають об'єкти для порівняння, зіставлення, аналізу, узагальнення, систематизації тощо.

Тематичний контроль та оцінка знань передбачають чітке і детальне визначення понять, необхідних для засвоєння. Вчителю завжди слід пам'ятати: все знати і повторити неможливо врахування цього положення дозволяє заощадити час і не витратити його на другорядний матеріал.

Тематична перевірка і контроль знань повинні мати репродуктивні і творчі завдання. При цьому дуже важливо встановити оптимальне поєднання цих видів діяльності. У процесі вивчення теми вчитель на кожному уроці повинен організовувати навчальну діяльність таким чином, щоб відповідаючи та виконуючи інші завдання учні змогли не тільки відтворити зміст вивченого матеріалу, називати об'єкти, показувати їх на таблиці або натуральних об'єктах, але і здійснювати творчі операції: порівнювати об'єкти, знаходити загальні та відмінні ознаки, виділяти головне, робити висновки на основі порівняння, встановлювати взаємозв'язки, знаходити в тексті підручника або іншої навчальної літератури визначення та відповіді на завдання. Крім того, самостійно складати план відповіді, використовувати теорію на практиці різних виробництв та наукових напрямів.

Останніми роками широко застосовуються *комбіновані щільні методи контролю* і оцінювання знань. При цьому, письмова робота застосовується з графічним прийомом, із розв'язанням ситуативних задач та ін.

Щільний контроль знань передбачає поєднання різних методів та засобів контролю. Учні поділяються на групи по 4-6 чоловік (групи можуть бути постійними або сформованими для конкретної теми).

Групи отримують завдання, письмові задачі, практичні виконання малюнків, роботу з підручником, іншою навчальною літературою, дидактичним матеріалом. При цьому завдання комбіновано і ущільнена таким чином, щоб залучити усіх учнів класу.

Після виконання завдань учні проводять взаємний контроль та виставляють бали кожному учню групи. Потім результати кожна група доповідає, вони аналізуються усіма учнями з метою підтвердження об'єктивності оцінки.

Нині перевірка знань повинна задовольняти певним *вимогам*: проводитися швидко, мобільно, різними методами і прийомами, сприяти підвищенню самоконтролю та взаємоконтролю учнів. Невипадково в практиці роботи вчителів спостерігається велика тяга ще й до такої письмової роботи, як програмовий облік знань. Для узагальнення термінології слід проводити диктант, різного роду тести, заповнювати схеми тощо. Дуже перспективний і педагогічно-важливий прийом перевірки — розв'язання задач.

Тестовий контроль широко застосовується під час тематичного контролю та проведення заліків, через те, що він дозволяє швидко встановити зворотний зв'язок, швидко зробити аналіз відповідей, але тестовий контроль не має вирішального значення в обліку якості знань, вмінь та навичок учнів, тому що не дає можливості виявити обсяг знань, їхню повноту та глибину. Відомо, що в кожній темі основ здоров'я є питання, відповіді на які можливо оцінити в процесі тестової перевірки знань, але об'єктивно оцінити можливо тільки у співвідношенні тестового контролю з іншими методами.

Практичні методи контролю знань. Програма з основ здоров'я орієнтує на систематичне проведення спостережень, експериментів, практичних робіт. Отже, велике значення має практична перевірка знань та умінь учнів. До того ж програмою передбачена така структура, як формування вмінь та навичок учнів.

Методи практичної перевірки дають можливість переконатись у свідомому засвоєнні учнями програмного матеріалу і застосувати його до розв'язання практичних задач. Ступінь засвоєння практичних умінь перевіряється конкретними результатами, отриманими при виготовленні наочних посібників, постановці дослідів, проведенні профілактично-оздоровчої роботи тощо.

Практичні методи перевірки та контролю знань передбачено програмою, у якій наприкінці кожного розділу необхідно провести підсумковий контроль знань і з'ясувати як учні оволоділи знаннями та уміннями.

Відомо, що практичні вміння можна застосовувати тільки шляхом використання практичних методів контролю та корекції знань.

Практичні методи контролю та оцінювання знань також мають велике значення для оволодіння практичними прийомами спілкування учнів в процесі проведення екскурсій, під час виконання позаурочних та позакласних завдань, а також літніх завдань.

До тематичного та підсумкового контролю знань необхідно готувати для учнів комплексні завдання, в яких поєднуються письмові, графічні та практичні методи і прийоми контролю знань.

Усі методи контролю перевірки та корекції знань застосовуються у підсумкових контрольних роботах та заліках.

Завдання для самостійної роботи:

1. В чому полягають переваги тестового контролю знань учнів?
2. Складіть приклад тестового контролю знань за обраною вами темою.
3. В чому полягають основні відміни усного та письмового контролю знань учнів?
4. Складіть приклади усного та письмового контролю знань учнів.
5. В чому ви бачите переваги щільного контролю знань учнів?
6. Складіть приклад щільного контролю знань учнів за обраною темою.

Література:

1. Бобрицька В. І. Нормативно-правові та освітні аспекти формування здорового способу життя молоді в Україні // Проблеми освіти. – Вип. 33. – К., 2003. – С. 152-160.
2. Бойченко Т. Є. Основи здоров'я: Підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Є. Бойченко, С. В. Василенко, Н. І. Гущина, В. В. Дивак, В. М. Заплатинський. – К.: Генеза, 2008. — 160 с.
3. Бойченко Т. Є. Основи здоров'я: Підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. /Т. Є. Бойченко, Н. С. Коваль, В. В. Дивак. – К.: Генеза, 2006. – 144 с.: іл.
4. Бойченко Т. Є. Основи здоров'я: Підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Є. Бойченко, І. П. Василяшко, Н. С. Коваль, В. В. Дивак. – К.: Генеза, 2008. — 168 с.
5. Бойченко Т. Є. Основи здоров'я: Підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Є. Бойченко, Н. С. Коваль. – К.: Генеза, 2008. — 160 с.
6. Воронова Т. В., Пономаренко В. С. Основи здоров'я: Підручник для 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Алтон, 2006. – 200 с.
7. Горашук В.П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика). – Луганск: Альма- матер, 2003. – 376 с.
8. Гриньова М. В. Методика викладання валеології: Навчально-методичний посібник. – Полтава: АСМІ. – 2003. – 220 с.
9. Коротаев Н. Б. Воспитание здоровья школьников. – М., 1996. – 176 с.
10. Кузнецова В.І. Методика викладання біології. — Х., Торсінг, 2001. — 176 с.
11. Оржеховська В. М. Здоровий спосіб життя як пріоритетна цінність у вихованні дітей і підлітків // Формування, збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління як обов'язковий компонент системи національної освіти. – К., 1997. – С. 35-43.
12. Основи здоров'я: Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. В. Тагліна, І. Ю. Кузьміна.— Х.: Вид-во «Ранок», 2009.— 176 с.
13. Основи здоров'я: Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. В. Тагліна, І. Ю. Кузьміна.— Х.: Вид-во «Ранок», 2009.— 160 с.
14. Полетаева Н. М. Педагогика и здоровье: уч.-метод. пособие. – СПб.: ЛОИРО, 2004 – 165 с.
15. Про Цільову комплексну програму «Фізичне виховання здоров'я нації» //Інформ. Зб. МОН України. – 1999. – №7. – С. 3-14.
16. Проблеми і перспективи становлення 12-річної школи: Наук.-мет. посіб./За редакцією В. Ф. Паламарчук, Л. І. Даниленко. – К.: Логос, 2003. – 78 с.
17. Сіваченко І. Г. Календарне планування. Основи здоров'я. 5-9 класи. – Харків: ВГ «Основа», 2011. – 40 с.
18. Страшко С.В., Животовська Л.А., Гречишкіна О.Д., Міненок А.О., Савонова О.В., Гаврилюк В.О. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу // Навчально-методичний посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів – Київ: Освіта України, 2005. – 316 с.
19. Татарникова Л. Г. Валеология в педагогическом пространстве. /Монография-эссе. Изд. 2-е доп. библи. СПб: Крисмас+, 2002. – 200 с.

ЗМІСТ

	<i>Сторінка</i>
ПЕРЕДМОВА.....	3
Тема 1. Навчально-виховне значення шкільного курсу «Основи здоров'я».....	4
Тема 2. Шкільні підручники з основ здоров'я, їхня структура.....	14
Тема 3. Планування роботи вчителя. Значення шкільної програми в плануванні. Методика складання конспекту уроку.....	17
Тема 4. Засоби навчання основам здоров'я.....	19
Тема 5. Дидактичний матеріал. Методика складання дидактичних карток.....	26
Тема 6. Позакласна робота та її значення в навчальному процесі.....	28
Тема 7. Методика формування понять.....	30
Тема 8. Типологія уроків. Методика проведення уроків засвоєння нових знань.....	35
Тема 9. Типологія уроків. Методика проведення сучасного комбінованого уроку.....	38
Тема 10. Типологія уроків. Методика проведення кіноуроку.....	41
Тема 11. Типологія уроків. Методика проведення блочно-модульного уроку.....	41
Тема 12. Типологія уроків. Методика проведення узагальнюючого уроку.....	43
Тема 13. Методика проведення шкільних екскурсій.....	44
Тема 14. Методика проведення контрольної-облікового уроку, уроку контролю, корекції та оцінювання знань та умінь.....	45
Тема 15. Методика проведення проблемних уроків.....	46
Тема 16. Методи та форми навчання.....	48
Тема 17. Методика проведення уроків-семінарів.....	52
Тема 18. Формування наукового світогляду учнів.....	53
Тема 19. Задачі, форми і методи тематичного контролю знань учнів.....	55

Навчальне видання

Тимченко Ганна Миколаївна
Тимченко Анастасія Миколаївна

**ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

Методичний посібник

Формат 60x84/16.
У м.-друк. арк.3,87.
Тираж 200 пр. Зам. № _____

Видавець: виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
61077, м. Харків, пл. Свободи, 4.